

ŞUKÛHÎ'NİN MÜNÂZARA-İ AKL U AŞK MESNEVÎSİ

Şukuhî's Mathnawi Named Munâzara-ı Akl u Aşk

İhsan ŞEHİTOĞLU¹

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, ihsansehitoglu@gmail.com,
orcid.org/0000-0003-0748-3052

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 20.12.2021
Kabul/Accepted: 23.04.2022

DOI:10.20322/littera.1038916

Anahtar Kelimeler

Divan şiiri, Şukûhî, mesnevî,
Münâzara-i Akl u Aşk.

Keywords

Divan poetry, Şukuhî,
mathnawi, Münâzara-i Akl u
Aşk.

ÖZ

Din, mitoloji ve gelenek üçgeninde divan şairinin duygu, düşünce ve hayalleriyle birçok edebî tür farklı nazım şekilleriyle yazılmıştır. Münazaralar da divan şiirinde sıkça görülen edebî türler arasındadır. Kökeni Sümerce ve Akadca metinlere kadar dayanan münazaralar farklı ulusların edebiyatlarında da karşımıza çıkar. Diyaloğun esas alındığı münazaralarda somut-soyut tüm varlıkların karşılaştırılması mümkündür. Karşılaştırma üzerinden kurgulanan tartışma bir sonuca bağlanır. Varlıkların bu karşılaştırılması şairlerce yapıldığında mukayese şiir diliyle ifadesini bulur. Şairlerin duygu, düşünce ile hayallerinin yanı sıra sosyal hayatın da yansımaları görebildiğimiz münazaralar divan şiirinde önemli bir yer tutar.

Hacı Mirza Mehdi, 19. yüzyılın divan sahibi şairlerindedir. Tebriz'de doğmuş ve Şukûhî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Şukûhî de divan şiir geleneği içerisinde münâzara yazmıştır. Şairin *Münâzara-ı Akl u Aşk* adlı mesnevisi akıl ve aşk gibi iki önemli soyut varlığın mukayesesini barındırması açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada bu eserin ilk kez Latin harfleriyle transkripsiyonu yapılmıştır. Makalede transkripsiyonlu metnin yanı sıra eserin şekil ve muhteva özellikleri de incelenmiştir.

ABSTRACT

In the triangle of religion, mythology and tradition, many literary genres were written in different verse forms with the feelings, thoughts and dreams of the divan poet. Debates are also among the literary genres frequently seen in divan poetry. The debates, which date back to Sumerian and Akkadian texts, also appear in the literatures of different nations. It is possible to compare all tangible and intangible entities in the debates based on dialogue. The discussion based on comparison comes to a conclusion. When this comparison of beings is made by poets, the comparison finds its expression in the language of poetry. Debates, in which we can see the reflection of the social life as well as the feelings, thoughts and dreams of the poets, have an important place in divan poetry.

Haji Mirza Mahdi is one of the poets of the 19th century who owns the divan. He was born in Tabriz and wrote poems under the pseudonym Şukûhî. Şukûhî also wrote debates within the tradition of divan poetry. The poet's masnavi named "Münâzara-ı Akl u Aşk" is very important in terms of containing the comparison of two important abstract entities such as reason and love. In this study, this work was first transcribed in Latin letters. In addition to the transcribed text, the form and content features of the work were also examined in the article.

Atıf/Citation: Şehitoğlu, İ. (2022), "Şukûhî'nin Münâzara-i Akl u Aşk Mesnevîsî", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 8/2, 1790-1823.

Sorumlu yazar/Corresponding author: İhsan ŞEHİTOĞLU, ihsansehitoglu@gmail.com

GİRİŞ

Bakma, bakış anlamında “nazar” kökünden türeyen münazara, Arapça kökenli bir kelimedir. İlk Türkçe sözlük kabul edilen Divanü Lugat-it Türk'te münazara sözcüğü için (اکشماک) “öğüşmek” ifadesi kullanılmıştır (Atalay 1985: 187). Kelimenin sözlük anlamıyla münazara, kaideye uygun olarak karşılıklı konuşma, ilmî münakaşa, ilmî tartışma (Devellioğlu 1997: 726), iki uçlu bir konunun belli kaide ve usuller çerçevesinde iki grup tarafından müdafaa edildiği tartışma anlamını taşımaktadır (Doğan 2011: 1259). Edebî gelenekte ise münazara, birbiriyle ilgili, çoğu kez de karşıt iki ya da daha çok nesne ya da kavramın kişileştirilip (teşhis) zebân-ı hâl [=hâl dili] ile konuşturulması (intâk) yoluyla oluşan bir yazı türüdür (Çapraz 2018: 24). Münazaralarda teşhis ve intak sanatıyla canlı-cansız, somut-soyut tüm varlıkların olay kahramanı olma durumu vardır. Nitekim klasik Türk edebiyatında yazılan münazaralara baktığımızda “kılıçla kalem, afyonla bade, dervişle zengin, nefisle ruh, papağanla karga, akıl ile aşk, yerle gök, yel ile güneş, baharla kış” gibi çeşitli varlıkların karşılaştırılmasını görürüz.

Dünya edebiyatında münazara metinlerine ilk olarak Sümerce ve Akadca metinlerde rastlanılmıştır (Çapraz 2018: 29). Türk edebiyatında ise XI. yüzyıl Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eserindeki “Ögdülmüş ile Ogdurmuşın Münazarası” bilinen ilk manzum Türkçe münazara örneğidir. Şeyma Benli, Klasik Türk Edebiyatında Münazara isimli çalışmasında klasik Türk edebiyatında yazılan münazaraları yüzyıllara göre tasnif ederek bu alanda yazılan münazara sayısının 67 olduğunu belirtmektedir (Benli 2019: 335-336).

Manzum olarak yazılan münazaraların yanı sıra mensur olarak yazılanlar da vardır. Klasik Türk edebiyatında ulaşılabilen toplam 36 manzum münazara vardır. Bunlardan sadece ikisi (Ahmedî'nin Seyf ü Kalem'i ve müellifi meçhul Esrâr-nâme) kaside nazım şekli ile diğer 34 tanesi ise mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır (Benli 2019: 333). Mesnevilerde beyit sınırlaması olmadığından mesneviler uzun konuları yazmaya uygundur. Ayrıca mesnevilerde her beytin kendi içinde kafiyeli oluşu şairi teknik açıdan kafiye bulmada zorlamaz. Bu gibi sebepler mesnevi nazım şeklinin sıkça tercih edilmesinde etkili olmuştur.

Agâh Sırrı Levend divan edebiyatında münazaraları mevzu ve mahiyetlerine göre şöyle tasnif eder: a) Mizah bahsinde söylenen mizahi eserler. b) Ahlaki, hikemî ve tasavvufi mahiyette yazılmış eserler. c) Sanatkârane bir üsluba zemin olan mevzuları içeren münazaralar (Levend 2015: 644). Klasik Türk edebiyatında varlığı bilinen ve üzerine inceleme yapılan münazaralar konu ve içerik bakımından Levend'in tasnifine göre sınıflandırılabilir.

Münazaralar giriş, tartışma ve hüküm sahnesi olmak üzere üç ana bölümden oluşur (Benli 2019: 22). Mesnevi nazım şekliyle yazılan münazaraların giriş bölümünde tevhid, naat, münacaat gibi bölümler yer alabilir. Ancak giriş bölümünü barındırmayan münazaralar da vardır. Tartışma bölümü münazaraların asıl bölümünü oluşturur. Bu bölümde münazarayı gerçekleştiren kahramanlar münazara adabına uygun delillere dayalı hakikati ortaya çıkarmaya çalışır. Nitekim münazaranın gayesi, rakibi her hâlükârda yenmek değil, hakikatin ortaya çıkmasını sağlamaktır (Benli 2019: 9). Bu yönüyle münazaralar fikri münakaşadan ve cedelleşmekten ayrılır. Hüküm sahnesi

ise münazara sonucunun açıklandığı bölümdür. Münazarada hakem tayin edilmişse bu bölümde sonucu hakem bildirir.

Divan edebiyatı sahasında şu ana dek tespit edilen 67 münazara vardır. Bu sayının yapılacak yeni çalışmalar neticesinde artması muhtemeldir. Çünkü kaynaklarda belirtilen bazı münazaraların nüshalarına ulaşılammıştır. Bu çalışmada evvela müellifin hayatı ve eseri üzerinde durulmuştur. Daha sonra şairin söz konusu eserinin önce dışyapı ve içyapı özellikleri incelenerek eserin transkripsiyonlu metni oluşturulmuştur.

1. Müellifin Hayatı ve Eseri

1.1. Hayatı

Şukûhî mahlasıyla şiirler yazan şairin asıl adı Mehdî'dir. Tebriz'de 1245/1829 yılında doğmuştur. İlk şiirlerinde Nâşî mahlasını kullanmıştır (Memmedeli 1988'den akt. Ağaoğlu 2014). Babasını erken kaybettiğinden eğitimini sürdüremeyen Şukûhî, bir süre baba mesleği olan aynacılıkla uğraşmıştır (Terbiyet 1987'den akt. Ağaoğlu 2014). 21-22 yaşlarında olduğu sırada geçim sıkıntısı nedeniyle Tebriz'i terk ederek Marağa'ya gitmiştir. Marağa'da veba salgının başlaması nedeniyle Almaçuçan köyüne yerleşip burada evlendikten sonra Marağa'ya geri dönmüştür. Türkiye, Arabistan, Orta Asya ve İran'ın bazı kentlerini dolaşan Şukûhî, 1303/1885 yılında Mekke'ye giderek hac vazifesini ifa etmiştir. Oğlu Mirza Hasan tarafından 1907 İran Devrimi sırasında Marağa'da modern eğitim veren Şukûhî adlı bir okul açılmış, iki yılın ardından okul kapatılmış, kendisi de hapse atılmıştır. 1314/1896 yılında Marağa'da ölmüştür (Memmedeli 1988'den akt. Ağaoğlu 2014). Türkçe ve Farsça eserler veren Şukûhî'nin eserleri şunlardır: Dîvân, Şukûhî'nin Gençliğinde İlk Marağa Seferi (otobiyografik bir mesnevidir), Nasîhat-ı Celâlî, Hikâyeler, Münâzara-ı Akl u Aşk.

1.2. Eserin Adı ve Yazılış Tarihi

Eserin baş kısmında *Münâzara-i Akl u Aşk* ifadesi yer almaktadır. Şukûhî'nin önemli eserlerinden biridir Ancak eser içerisinde başka herhangi bir yerde eser ismine yönelik bir ifade geçmemektedir. Metinde eserin yazılış tarihine yönelik bir tarih düşürme bulunmamaktadır. Dolayısıyla eserin kesin olarak hangi tarihte yazıldığına yönelik bir bilgiye ulaşamadık. Eser kimseye sunulmamıştır. Eserde gerçek hayattan hiç kimseye övgü de yapılmamış ve şair kimseden bir beklenti içinde de olmamıştır.

1.3. Eserin Matbu Nüshası

Şukûhî'nin Münâzara-ı Akl u Aşk adlı mesnevisi H.1393/M.1973 yılında yayımlanmış olan Külliyyat-ı Hac Mirzâ Mehdî Şukûhî adlı eserin 213-241 sayfaları arasında yer almaktadır. Eserin İran'da Arap harfleriyle baskısı yapılmıştır.

2. Münâzara-ı Akl u Aşk Mesnevisinin Dışyapı Özellikleri

2.1. Eserin Beyit Sayısı ve Vezni

Eserin toplam beyit sayısı 513'dir. Bu sayıya eserde geçen gazellerin beyit sayıları da dâhildir. Eser aruzun "mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün" vezniyle yazılmıştır. Bu aruz vezniyle yazılan şiirlerin bazılarında görülen "sekt-i melîh" denilen farklı bir vezne geçiş durumu eserde hiç uygulanmamıştır. Eser içerisinde yer yer imaleden kaynaklı vezin hataları bulunmaktadır. Şair, Türkçe kelimeleri aruz kalıbına uyarlayabilmek için bazı yerlerde açık heceye ihtiyaçtan sözcüğün son harfini yazmamıştır:

Pes **itdile** pîşvâz aşkı

Bes hurrem-i ser-firâz aşkı (25. beyit)

Gönderdile bârgâh-ı 'aqla

Belki vire temşiyet bu naqla (74. beyit)

Bazen de vezin gereği kapalı heceye ihtiyaçtan dolayı yine Türkçe kelimelerde ünsüz ikizlemesi yapıldığı görülmüştür:

Ollam ruh-ı lâle-reng ilen men

Baş sahlamaram bu neng ilen men (394. beyit)

Mecmû' esîri **kıllam** âzâd

İhsân ile kalbin eylerem şâd (398. beyit)

2.2. Nazım Şekli

Eser mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Eserde dört tane de gazel nazım şekliyle yazılmış şiir yer almaktadır. Mesnevinin beyit düzeni bozulmaması için gazel beyitleri numaralandırılmaya dahil edilmemiştir. Ancak bu gazeller, daha kolay incelenmesi amacıyla 1, 2, 3, 4 şeklinde numaralandırılmıştır. Mesnevîde geçen gazeller şekil ve muhteva açısından şöyle bir tablo ile gösterilebilir:

Gazel Numarası	Beyit Sayısı	Hitab Eden	Muhatab	Gazelin Hitap Sebebi	Vezin
1	7	Dil	Hüsn	Hüsn'ün güzelliğine dair.	mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün
2	7	Dil	Hüsn	Hüsn'den ilk ayrılış üzerine.	mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün
3	7	Dil	Hüsn	Hüsn'ün düşüncesiyle.	mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün
4	8	Dil	Hüsn	Hüsn'ün hayali üzerine.	mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün

Tablo 1: Eserdeki gazellerin yapısı

Tabloda gördüğümüz üzere şair gazellerde de aynı kısa aruz kalıbını kullanmıştır. Klasik edebiyattaki mesnevilerde yer alan gazeller, mesnevinin yazıldığı kısa aruz kalıplarının dışında dört tef'ileli vezinle de yazılabilir. Şair, eserde gazelleri de mesnevi vezniyle yazarak eserin genelinde vezin birliği yapmıştır. Eserde toplam dört gazel yer almakta ve gazellerin tamamı da "Dil" tarafından "Hüs'n'e" hitaben söylenmiştir. Bu gazellerin ilk üçü 7 beyit, dördüncüsü ise 8 beyitten oluşmaktadır.

Eserde geçen bütün gazellerde şair "Şükûhî" mahlasını kullanmıştır. Mesnevinin 475. beytinde ise şair mahlasının aynı beyit içerisinde iki defa kullanıldığı görülmektedir.

Bu sende ne şevkdür **Şukûhî**

Bir tâze ne zevkdür **Şukûhî** (475. Beyit)

2.3. Kafiye ve Redif

Mesnevi nazım şekillinin kendine özgü uyak sistemi şairlere redif ve kafiye bulmada büyük bir kolaylık sağlar. Kafiye ve redif bulmada şair, Arapça, Farsça ve Türkçenin imkânlarından yararlanmışır. İncelemesini yaptığımız mesnevide kafiyeli sözcükler çoğunlukla Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerden oluşmaktadır. Bu durum şairin Arapça ve Farsça kelime haznesinin zengin olduğunu göstermektedir. Yarım, tam, zengin kafiye çeşitlerini eserde görebilmekteyiz. Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerden yararlanılarak oluşturulan kafiyeli söyleyişlere şu beyitleri örnek olarak verebiliriz:

Dize sonlarında her iki kelimesi de Arapça kökenli kelimelerle oluşan kafiyeli söyleyişler:

Mestûre-i hânedân-ı işmet

Mahbûb kıilup âdemi muhabbet (28. beyit)

Dize sonlarında her iki kelimesi de Farsça kökenli kelimelerle oluşan kafiyeli söyleyişler:

Bu cebhe vü ğabğab u bünâğûş

Deryâçe-i nûr bu leb u nûş (44. beyit)

Dize sonlarında her iki kelimesi de Türkçe kökenli kelimelerle oluşan kafiyeli söyleyişler:

Çün hadd-i mukâbile yetişdi

Bir kâbil-i ceng yerde düşdi (214. beyit)

Redifli beyitler eser içerisinde sıkça kullanılmıştır. Eserde Türkçe ek ve kelimelerden oluşan redifli söyleyişler çoğunluğu oluşturur. Mesnevi metninde ek, kelime, ek+kelime şeklindeki redifli söyleyişleri görebilmekteyiz.

Redifli söyleyişlere şu beyitleri örnek olarak verebiliriz:

Ordu-yı celâl bir çemende

Bir merta'-ı sünbül ü semende (89. beyit)

Mahz ehl-i şadâkatem garaz yoh

Kalbimde senün kimi maraz yoh (287. beyit)

Bu rezmi koyun bahâra kalsun

Hoş sâ'at-ı rûzgâra kalsun (183. beyit)

2.4. Dil ve Üslup

Eserdeki redifli sözcüklerin çoğu Türkçe kelimelerden seçilmiştir. Ancak eserde Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin ve bu sözcüklerle kurulan terkiplerin sayısı azımsanmayacak derecededir. İkili, üçlü terkiplerin yanı sıra az da olsa hadislerden yapılan iktibaslar ve Farsça beyitler de mesnevi metni içerisinde yer almaktadır. Bu durum anlamı sadelikten uzaklaştırmaktadır. Eserde sadece 4 (dört) Farsça beyit bulunmaktadır. Bir beytin ikinci dizesinde de Arapça bir söyleyiş vardır.

Azeri lehçesinde gördüğümüz birinci tekil şahıs zamiri “men” ve bu zamirin yönelme hal ekli biçimi “mene” şeklinde ve ikinci tekil şahıs zamiri “sen” kelimesinin yönelme hal ekli biçimi de “sene” şeklindedir:

Ol dem ki mene getürdi îmân

San'ânı men eyledim müselmân (289. beyit)

Billâh sene ey nigâr-ı gül-reng

Bunlar ile sohbet 'ârdur neng (132. beyit)

Osmanlı sahasında yaşayan klasik edebiyat mensubu şairlerin eserlerinde karşılaştığımız ve yaygın bir kullanımı bulunan “nazal-ñ” harfi metinde hiç kullanılmamıştır. Bu harfin yerine “nûn” harfi kullanılmıştır. Gönül kelimesinde kullanılan nazal-n harfi içinse “g” sesi kullanılmıştır:

'Âlem sene bârgah-i firüz

Hürşîd kapunda meş'al-efrüz (76. beyit)

Bir virmez amân o bî-mürüvvet

Göglünde kalur hezâr hasret (315. beyit)

Türkçede ikinci tekil şahıs eki “n” eki için metinde “v” sesi kullanılmıştır. Bu durum Türkiye Türkçesinde görülmezken Azeri lehçesinde görülebilen bir durumdur. Bu özelliği yansıtan şu beyitleri örnek verebiliriz:

Göster **yüzüvi** bir eyle Mecnûn

Sal çöllere Şeyh-i hânkâhı (1. gazel 2. beyit)

Rü'yâda **cemâlüvi** göreydüm

Bir lahza gözünde hâb olaydı (3. gazel 5. beyit)

Virme mene pend-i sûdmendi

Git vir **özüve** bu nev' pendî (330. beyit)

Azeri lehçesi dil özellikleri metne bir özgünlük katmıştır. Arapça-Farsça kelime ve terkip yoğunluğu klasik şiirden uzak kesimler için anlamı güç kılmıştır. Mesnevi metni içerisinde yer alan gazeller mesneviye göre daha lirik ve coşkunu bir anlatıma sahiptir.

3. Münâzâra-ı Akl u Aşk Mesnevisinin İçyapı Özellikleri

3.1. Olay Örgüsü

Şukûhî, manzumesini Akıl, Aşk, Dil ve Hüsn baş karakterleri üzerine kurgulamıştır. Bu karakterlerin yanı sıra olay örgüsünde geçen yardımcı karakterler de vardır. Şairin eserinde yer alan şahıslar ve bunların temsil ettiği değerler bir tablo ile şu şekilde gösterilebilir:

Şahıs	Eserdeki Rolü	Temsil Ettiği Değer
Akl	Cihan ülkesinin hükümdarı	Akıl
Aşk	Ermenistan diyarının hükümdarı	Aşk
Dil	Akl'ın oğlu	Gönül
Hüsn	Aşk'ın kızı	Güzel/güzellik
Ruh	Cihan ülkesinin Akıl'dan önceki hükümdarı	Ruh
Ermenistan valisi	Ermenistan diyarının Aşk'tan önceki hükümdarı	Gözetme, himaye etme
Nefs	Akl'ın karısı	Nefs
Ermenistan valisinin kızı (ismi belirtilmemiş)	Aşk'ın karısı	Fon karakter
Sabr	Akl'ın veziri	Sabır

Üç mahrem arkadaş (Nazar, Nağme. Hayal)	Dil'in üç yakın arkadaşı	Bakış, işitme, hayal
Naz	Hüsn'ün dadısı	Nazlılık
Mihr	Hüsn'ün hizmetçisi	Sevgi, merhamet
Rehdar	Aşk'ın yaveri	Rakip
Gayret	Aşk'ın ordu komutanı	Çaba, gayret
Cünun	Aşk'ın ordu komutanı	Cezbe hali
Ân	Cünûn'un savaşçı pehlivani	Cünûnluktaki bir an

Tablo 2: Eserin şahıs ve karakterleri

Tablodan hareketle, eserde yer alan şahıslar bağlamında olay örgüsü kısaca şöyle özetlenebilir:

“Cihan hükümdarı Rûh Akıl'da gayret ve çaba görür onu kendi ülkesine veliaht tayin ederek tacını ve tahtını Akıl'a bırakır. Akıl, cihanda emir sahibi olurken Aşk da şarabın düşkünü olur. Akıl, Aşk'ı bu hâlde görünce iki adamını onu gizlice öldürmeleri için görevlendirir. Aşk bu olaydan haberdar olur olmaz bir gece yarısı Aşk'ın hükümdar olduğu ülkenin sınırını geçip Ermenistan'a ulaşır. Bu olayı işiten Ermenistan valisi Aşk'ı yanına çağırır ve sohbet arkadaşı olurlar. Sonra da vali kendi kızıyla Aşk'ı evlendirir. Kısa süre sonra vali ölür. Aşk, Ermenistan diyarının sultanı olur. Aşk'ın bir kızı olur, adını “Hüsn” koyarlar Akıl da kendi amca kızıyla evlenir, onların da adını “Dil” bıraktıkları bir erkek çocukları olur. İlim ve amelde yetkinleşen Dil, hüner ve fazilet sahibi olarak delikanlılık çağına ulaşır. Bir gün dil üç arkadaşıyla bir meclis oluşturur. Arkadaşları Hüsn'den bahsedince Hüsn'ün güzellikleri meclisi süsler. Dil daha Hüsn'ü görmeden ona âşık olur ve bu dert ile çaresizlik içinde eziyet çeker. Arkadaşlarını çağırarak bu derdin çaresi nedir diye sorar. Onlar da Hüsn'e kavuşmak olduğunu söylerler. Bunun için de Akıl'dan Dil'in hava değişimine ihtiyacı olduğu bahanesiyle seyahate ve ava çıkmasının iyi geleceğini söyleyerek 40 günlük izin alırlar. Dil adamlarıyla Ermenistan'a gelir. Kendisi derviş kıyafetine girer, üç arkadaşıyla birlikte Hüsn'ün gezindiği bahçeye giderler. Orada güzel sesiyle bir kaside söyler. Bu güzel sesi işiten Hüsn, Dil'in yanına gelir. O da Dil'den etkilenir. İki kişi sohbete dalmışlarken Hüsn'ün dadısı Naz gelip Hüsn'ü uyarır. Bunlarla konuşman uygun değil diyerek Hüsn'ü oradan alıp eve götür. Dil sohbetin etkisi ile kendinden geçmiş bir vaziyette iken gözlerini açtığı anda Hüsn'ün yanında olmadığını görünce Hüsn'ün kendisine verdiği güle bakarak gül redifli bir gazel söyler ve kendisine o civarda mesken tutar. Hüsn ile Dil arasındaki sohbet münasebetinden haberdar olan Rehdâr adlı rakip Aşk'a durumu türlü iftiralar ekleyerek ulaştırır. Hüsn'ü ele geçirmek için bir bölük askerinin filan çemende beklediğini söyler. Aşk, Gayret adlı komutanına emir vererek Dil'in kesik başını getirmesini ve Akıl'ı da öldürmelerini emreder. Bu durumdan haberdar olan Mihr, Hayal'e haber verir vermez Dil'in askerleri konakladığı yerden uzaklaşırlar. Aşk'ın Gayret adlı komutanı harekete geçip çimenliğe ulaştığında orada kimseleri göremez. Akıl bunu öğrenince kendi ordusunu hazırlar. Kış mevsimi olduğu için veziri Sabr'ın tavsiyesiyle savaşmayı bahara bırakırlar. Tüm bunlar olurken Dil üzüntüden hastalanır. Sarayın hekimbaşı ilacının Hüsn'e kavuşmak olduğunu söyler. Bahar gelince Akıl'ın ordusu ovanın eteğinde karargâh kurur. Aşk da kendi askerlerini toplayarak savaş

meydanının sınırına gelir. Bir gece Akıl şûra meclisini toplayarak bir mektup yazdırır. Mektuba Allah'ın adıyla başladıktan sonra Akıl kendi vasıflarını anlatır. Aşk'ı günahkârlıkla suçlar. Nasihatine kulak vererek gelip elini öpmesini ister. Yoksa başının kesileceğini bildir. Aşk da mektubu okuduktan sonra bir cevap yazdırır. Mektuba Allah'ın adıyla başladıktan sonra Aşk kendi vasıflarını anlatmaya başlar. Kendisinin garazdan uzak sadakat ehli olduğunu, kalbinin onun gibi hastalıklı olmadığını, riya'yı ateşe verdiğini belirterek mektubun sonunda nasihat vermemesini nasihati kendisine almasını önerir. Ardından akıllı bir kimsenin savaşmaması gerektiğini belirtir. Karşısına gelip cömertliğinden bir kısmet almasını tavsiye eder. Mektubunu kendisinin savaş meydanında can alan bir aslan olduğunu belirterek bitirir. Mektuplaşmalar çözüm olmayınca savaş başlar, çok kanlar dökülür. Savaşın gidişatı Aşk ve ordusu aleyhine iken Aşk, Allah'a yakarıştta bulunur. Savaşı şayet kazanacak olursa bütün esirleri özgür kılacağını ve Akl'a tacını ve tahtını geri vereceğini söyler. Ansızın Cünûn adlı komutan imdada yetişir. Savaşın seyri değişir. Savaşı Aşk kazanır. Aşk, Allah'a verdiği sözü tutarak esirleri haraç ve vergi karşılığında özgür bırakır. Bu arada Dil zindanda tutuklu iken Hüsn bir gece yarısı Dil'i ziyaret eder. Hüsn, zindanı terk edip geri dönünce Dil, aşkının verdiği ıstırap ile acılar içinde kalır. Aşk, Akıl ve Dil'in kendi ülkelerine dönebilirler diye bir ferman buyurur. Dil hapisten çıkınca Aşk'ın dergâhının kapısını adeta secde-gâh edinir. Dil'in samimiyetini gören Aşk, Dil ile Hüsn'ü birbirine kavuşturur."

3.2. Şahıslar

Anlatı metinlerinde şahıslar olaya adeta canlılık katan unsurlardır. Bir anlatının gerçekleştirilebilmesi için mutlak surette şahıslara ihtiyaç vardır. Eserde şahıslar başkahramanlar ve bu kahramanların etrafındakilerden oluşmaktadır. Aşk'ın çevresindeki şahıs sayısı dokuz iken Akl'ın etrafındaki şahıs sayısı yedidir. İsimleri açıkça belirtilen şahısların yanı sıra ismi belirtilmeyen bir şahıs da eserde yer almaktadır. Şahısların isimleri soyut isimlerdir. Alegorik/sembolik tarzda yazılan eserde geçen isimler ve bu isimlerin anlamlar ile karakterleri arasında uyum birliği vardır. Manzumedeki şahısların isimleri, sembolize ettiği değerler, eserdeki önem dereceleri ve özellikleri şöyledir:

3.2.1. Başkahramanlar

Akıl: Rûh adlı hükümdarın veliahtı olarak hükümdarın ardından ülkenin yeni hükümdarıdır. Metin boyunca birçok defa karşımıza çıkar. Bilgili, gayretli ve olgun kimse olarak bilinir. Akıl, eserde akıllı bir kimsenin yapacağı gibi çevresindekilere danışarak kararlar alır. Bu özelliği isminin anlamıyla örtüşür. Eserin başkahramanlarından. Ayrıca münazaranın ilk mektubunu yazan kişidir:

Akl adlusı bâ-kemâl u dâñā

Āsâr-ı sa'âdet onda peyda (6. beyit)

Aşk: Mesnevinin ikinci başkahramanıdır. Ermenistan valisinin damadı ve valinin ölümünün ardından Ermenistan'ın yeni hükümdarıdır. Eserde ismi çokça anılır. Bâde düşkünü olarak bilinir. Gerçek hayatta aşk içten sevmek, aşırı arzulamak ve şefkat göstermektir. Eserde başkahramanlardan Aşk da kızı Hüsn'ü çok sever, savaş

kazanmak için çok arzudur ve şefkat sahibi olarak savaş esirlerini serbet bırakan kişi olarak karşımıza çıkar. Böylelikle isminin anlamıyla eserdeki karakteri uyum sağlar. Ayrıca münazarada Akl'ın mektubuna cevap yazan ve Akıl'la yapılan savaşı kazanan kişidir:

Aşk oldu harîş-i cām u bāde

Hem-sohbet-i gül-ruhān-ı sāde (9. beyit)

3.2.2. İkinci Derece Kahramanlar

Dil: Akıl'ın oğludur. Hüsn'e aşkıdır. İlim ve amelde yetkin, hüner ve fazilet sahibi olarak bilinir. Olay örgüsü içerisinde çokça anılır. Dil gönül manasındadır ve gönle yakışan bir güzele veya güzelliğe makân olabilmesidir. Kahramanlardan Dil de isminin taşıdığı anlam üzere Hüsn'e duyduğu sevgiyi gönlünde daim kılmıştır. Eserdeki ikinci derece kahramanlardandır:

Zibā peseri vecîh u hoşgil

Şükr itdile koydular adın **dil** (48. beyit)

Hüsn: Aşk'ın kızıdır. Dil'in sevgisine kayıtsız kalamayan biri olarak karşımıza çıkar. Hüsn güzel, güzellik anlamlarını taşır. Eser kahramanı Hüsn de oldukça güzel biri olarak güzelliği sembolize eder. İkinci derece önemli kahramanlardandır, metinde ismi çokça geçer:

Bir dürr-i yegāne māye ez-rāz

Meşhūr [u] be-nām **hüsn**-i tannāz (37. beyit)

3.2.3. Akıl'ın Çevresindeki Şahıslar

Rûh: Cihan ülkesinin hükümdarıdır. Akıl'ı veliaht tayin edip taç ve tahtını Akıl'a bırakan kişi olarak metinde görürüz. Gerçekte rûh; vücûdu canlı kılan, bilen, duyan ve idrak eden hayat gücü, hayat cevheri, can olarak bilinir (Ayverdi 2010: 1031). Bu bilish ve farkındalık akıl ile idrak edilebilir. Eser kahramanlarından Rûh da isminin anlamıyla örtüşen bir karar alarak tercihini Akıl'dan yana yapar. Akıl'ın çevresindenki şahıslardandır Eserin başında anılır:

Evşāfı hamîde zātı memdūh

Meşhūr-i cihāniyān adı **rûh** (3. Beyit)

Nefs: Akıl'ın eşi aynı zamanda öz amcasının kızıdır. Hayatın sürekliliğini sağlamak için nefsin birtakım ihtiyaçları vardır ve bunları karşılamak zaruridir. Akıl ile Nefs'in birlikteliği birbirlerinin nefsi gereksinimlerinin karşılığı olur. Dil'in de annesi olan Nefs, metinde ismi bir defa geçer:

Öz duhter-i 'amm bir girāmî

Mahbûb-ı necîbe **nefs** nāmı (46. beyit)

Sabr: Akl'in veziridir. Gerçek hayatta sabır bir yönüyle de acale etmemektir. Eserdeki rolüyle Sabr, Aşk ile yapılacak savaşın kıstan sonraya ertelenmesini, baharda yapılması fikrini belirterek acele edilmemesi gerektiğini savunan ve bu kararı onaylatan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserde Akl'in çevresindeki şahıslardandır.

Şabr adlu vezîr-i bâ-kemâli

Bir ehl-i vakâr-ı köhne-sâfî (174. beyit)

Üç Mahrem Arkadaş: Akl'in oğlu Dil'in meclis arkadaşlarıdır. Mecliste arkadaşlarının anlatımları sayesinde Dil, Hüsn'den haberdar olur. Böylece gönlünde Hüsn'e dair muhabbet oluşur. Aşkî bir duygunun gönülde yer edinebilmesi için güzeli veya güzelliği nazar etmek, işitmek ve hayal etmek gerekir. Bu üç arkadaş tam da isimlerinin anlamları gereği bu işi yaparlar. İsimleri Nazar, Nağme ve Hayal'dir. Bunlar, Dil'in Ermenistan'a gidip Hüsn'ü görebilmesi için Dil'in yardımcıları olarak da metinde geçerler. Ayrıca Hayal, hükümdar Akl'dan Dil'in hava değişimine ihtiyacı bahanesiyle 40 günlük izin alan kişi olarak metinde karşımıza çıkmaktadır:

Üç mahremin isteyüp o bezme

Onlar **nazar** u **hayâl** u **nağme** (53. beyit)

3.2.4. Aşk'ın Çevresindeki Şahıslar

Ermenistan Valisi: Ermenistan diyarının valisi aynı zamanda Aşk'ın kayınpederidir. İsmi belirtilmemiştir. Vali sözcüğünün bakan, gözeten anlamı yönüyle Ermenistan valisi de Ermenistan'a gelen Aşk'ı gözeten kişi olarak eserde karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle isminin taşıdığı anlam ile eserdeki karakterize ettiği rol örtüşür. Eser başında Aşk'ın çevresindeki şahıslardan biri olarak ismi anılır.

Ol **vâlî-yi mülk-i Ermenistân**

Bir şahş idi çoğ necîb-i devran (23. beyit)

Ermenistan Valisinin Kızı: Aşk'ın eşi ve Hüsn'ün annesidir. İsmi eserde belirtilmemiştir. Eserde hanedanın iffetli kadını olarak anlatılır.

Çün vâlîye Kirdikâr 'atiyye

İtmişdi vecîhe bir **sabiyye** (27. beyit)

Naz: Hüsn'ün dadısıdır. Kendini ağırdan alma anlamına da gelen naz sözcüğü Eserdeki Hüsn'ün dadısı konumundaki Naz'ın en temel karakteridir. Nitekim Hüsn, Dil ile sohbet ederken Hüsn'ü uyararak yabancılar konuşmasının utanılması gereken bir şey olduğunu söyler. Dil ile sohbet halindeki Hüsn'ü Dil'den uzaklaştırarak eve götürür. İsmi anlamsal karşılığını eserde sergiler. Eserde Aşk'ın çevresindeki şahıslardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır:

Pes geldi huzûra dâyesi **nâz**

Arz eyledi ey nigâr-ı tannâz (128. beyit)

Mihr: Hüsn'ün hizmetçisidir. Sevgi ve dostluk anlamlarını taşıyan mihr sözcüğü Eserdeki Mihr'in belirgin özelliğidir. Hüsn'e duduğu dostluk ve sevgi duygusuyla Hayal'e gizli haberler ulaştıran kimse olarak metinde Aşk'ın çevresindeki şahıslardandır:

Mihr adlu gülâm-ı hüsn-i hatun

Bir zîrek-i dehr çün Felâtü'n (152. beyit)

Rehdâr: Hüsn ile Dil arasındaki sohbet münasebetini Aşk'a haber veren kişidir. Eserde rakip olarak anılır. Rehdâr sözcük manası yol sahibi anlamını taşır. Sahib olmak sahip olunan şeyi de gözetmeği gerektirdiğinden eserdeki Rehdâr adlı şahıs da aşık tipindeki Dil'in rakibi olaral maşuğun (Hüsn'ün) yolunu gözeten konumundadır. Aşk'ın çevresindeki şahıslardandır:

Nâ-gâh rakîb-i nâm-**rehdâr**

Bu vâki'adan olup haberdâr (140. beyit)

Gayret: Aşk'ın komutanlarından. Aşk'ın verdiği her görevi gayret ve çaba içerisinde yerine getirmeye çalışarak isminin hakkını vermeye çalışan bir karakterdir. Eserde ilk olarak Ermenistan'da Dil'in askerlerinin karargah kurdukları yere akıncı olarak gönderilen birliğin başında yer alır. Eserde Aşk'ın çevresindeki şahıslardan bir olarak karşımıza çıkmaktadır:

Ta'cîl ile **gayret**-i vefâdâr

Cem'iyyeti bir sipâh-ı cerrar (161. beyit)

Cünûn: Aşk'ın komutanlarından. İnsanın dış dünya ile ilgisini kesecek şekilde aşk ve cezbeye kapılması durumu anlamını taşıyan cünûnlük hâli iradenin elden gidişini ifade eder. Eserde Akıl ile yapılan savaşta savaşın seyrinin değişmesinde önemli katkısı olan Cünûn adlı komutanın karakteri ve isminin anlamı uyum gösteriri. Eserde Aşk'ın çevresindeki şahıslardan bir olarak karşımıza çıkmaktadır:

Nâgâh **cünûn** adlu serdâr

Cellâd-ı gazab dilîr-i hün-hâr (402. beyit)

Ân: Cünûn adlı komutanın savaşçı pehlivanıdır. Cünûn ile birlikte Akıl ordusuna karşı yapılan savaşta yer almıştır. Ân, zamanın bölünemeyen en kısa parçası anlamını taşır. Cünûnlük cezbe haliyle zamanın en kısa bir "an"ında kendini gösterir. Eserde Cünûn ve Ân'ın yakınlığı bu sebeptendir. Ân, Aşk'ın çevresindeki şahıslardandır:

Ân adlu yanınca nevcivâni

Bî-misl u nazîr-i pehlivâni (403. beyit)

Eserde olay örgüsünün içerisinde yer alan şahısların dışında tarihî, dinî ve mitolojik şahsiyetlerin de isimleri yer almaktadır. Filozof olarak sadece Platon'un adı geçer. Bir beyitte Mihr, zekilik yönünden filozof Felatun (Platon)'a benzetilmiştir:

Mihr adlu gülâm-ı hüsni hâtun

Bir zîrek-i dehr çün **Felâţûn** (152. beyit)

Şair isimlerinden Mevlana Celaleddin-i Rûmî ve Nizamî isimleri geçmektedir. Mevlana Celaleddin-i Rûmî, "ârif-i Rûm" ifadesiyle anılır:

Mazmûn-ı kelâm-ı **ârif-i Rûm**

Bu bârede meşnevîde merķûm (283. beyit)

İtmâma yetişmemiş kelâmı

Bu yerde ne hoş dir **Nizâmî** (399. beyit)

Peygamber isimlerinden Musa ve Yusuf peygamberin adları anılırken İsmail peygamberin adı geçmeden meşhur kurban edilme olayı üzerinden hatırlatılır. İslam tarihinin vahim olayı Kerbela hadisesi şehidi Hz. Hüseyin de eserde adı geçenler arasındadır:

Bir **Müsâ**-yı deşt-i Eymenem men

Bir **Yûsuf**-ı pāk-dâmenem men (301. beyit)

Kurbânî-i Ka'be-i vefâyem

Ne belki **Hüseyn**-i Kerbelâyem (302. beyit)

Tarihi şahsiyetlerden Nadir Şah, Mervan ve Mustasım'ın adı eserde anılır:

Mervân-ı himârdan kıyâs it

Musta'sım-ı zârdan kıyâş it (235. beyit)

Nâdir ki atası püstîn-düz

İtdüm onı pâdişâh-ı firûz (237. beyit)

Mitojok şahsiyetlerden Cem'in adı bir beyitte geçerken bir başka beyite de Cem'in bilinen diğer adı Cemşid adı geçmektedir:

Bu semtten 'akl o şâh-ı Cem-câh
Hürşîd-zamîr âsumân-câh (354. beyit)

Bir cām-ı cihân-nümâde Cemşîd
Bir zerre-i bâ-safâda hurşîd (223. beyit)

3.3. Zaman

Klasik edebiyattaki olay örgüsüne dayalı geleneksel metinlerde zaman mefhumu çoğunlukla belirsizdir. Münâzara-ı Akl u Aşk mesnevisindeki olayların kesin olarak hangi zaman diliminde gerçekleştiğine yönelik bir şey söyleyemeyiz. Olay örgüsü içerisinde zamana dair gece yarısı, bahar mevsimi, kış mevsimi gibi ifadeler kullanılmış olsa da kesin olarak olayın geçtiği zaman belli değildir.

3.4. Mekân

Olay örgülü metinlerde şahıslar üzerinde gerçekleşen olayların zemin bulunduğu alandır. Anlatı metinlerde varlığı zorunlu unsurlardandır. Münâzara-ı Akl u Aşk mesnevisinde açık mekân isimleri ve kapalı mekân isimleri geçmektedir. Eserde geçen mekân isimleri şöyledir:

1. Açık Mekânlar

1.1. Rûh Hükümdarının Ülkesi: İsmi belirtilmeyen bu ülke Ermenistan ile sınır komşusudur. Aşk'ın veliaht olarak tayin edildikten sonra hükümdarlık yaptığı yerdir. Eserin başlangıcında Aşk da bu ülkede yaşarken can güvenliği tehlikeye girince bu ülkeden kaçmak zorunda kalır:

Rûh 'aklda gördi küşîş ü cehd
Öz mülkine eyledi velâhd (10. beyit)

1.2. Ermenistan: Aşk'ın hükümdar olduğu ülkedir. Metinde Dil ile Hüsn'ün ilk kez görüştüğü, Akl ile Aşk ordularının savaştığı yerdir. İçinde farklı mekânları da barındıran bir yer olarak karşımıza çıkar:

'Aşk oldı onun yerinde sultân
Sultân-ı diyâr-ı Ermenistân (34. beyit)

1.3. Meclis: Dil'in üç arkadaşıyla sohbet için toplandığı mekândır. Ancak eserde açık mekân mı kapalı mekân mı olduğu belirtilmemiştir. Bezm olarak da geçmektedir:

Bir gün dil o hükmrân-ı vâlâ
Bir meclis-i hâş idüp müheyya (52. beyit)

1.4. Çimenlik: Dil, Hüsn'ü görmek için Ermenistan sınırına girdiğinde beraberindeki askeri birliğin konakladığı yerdir. Sünbül ve yaseminlerle dolu bir yer olarak tasvir edilir:

Ordu-yı celâl bir **çemende**

Bir merta'-ı sünbül ü semende (89. beyit)

1.5. Gülşen-i visal: Kavuşma gül bahçesi anlamına gelen bu mekân Hüsn'ün gezintiye çıktığı bahçenin adıdır. Aynı zamanda bu bahçe Dil ve Hüsn'ün ilk karşılaştıkları sohbeta daldıkları ve Hüsn'ün Dil'e gül verdiği yerdir:

Yetdi der-i **gülşen-i vişâle**

Bu maṭlabı andırup ḥayâle (155. beyit)

1.6. Damen-i Deşt: Ovanın eteği (kenarı) anlamında olan bu mekân Akıl ve ordusu kendi ülkelerinden Ermenistan'a geldiklerinde karargâh kurdukları yerdir:

Ordu-yı celâl 'aql-ı kâmil

Bir **dâmen-i deşt** kıldı menzil (209. beyit)

1.7 Sahra: Akıl ordusuyla Aşk ordusunun savaştığı ovardır. Keskin kılıçlar çokça kan akıttığı için adeta ova kan gölüne dönmüş bir vaziyet almıştır:

Çan tökdi zi-bes ki tîğ-i bürrâ

Deryâ-yı muḥîṭe döndi **şahrâ** (373. beyit)

1.8. Tel: Tepe anlamında bir sözcüktür. Burası Hüsn'ün üstüne çıkıp Akıl ordusuyla Aşk ordusunun savaşını seyrettiği mekândır:

Bir **telde** durdı ḥüsn-i ra'nâ

Tâ eyleye düşmene temâşâ (344. beyit)

1.9. Secde-Gâh: Dil zindandan çıkınca sultanın dergâhının önünü mesken tutmuş adeta burayı secde-gah edinmiştir. Bu mekân Aşk'ın Dil'in samimiyetini görüp anladığı mekândır. Dil'in bu mekândaki tutumu kendisi ve Hüsn açısından neticeyi olumlu kılmıştır:

Ḥâk-i der-i bâr-gâh-ı şâhı

Bî-çârenün oldı **secde-gâhı** (463. beyit)

2. Kapalı Mekânlar

2.1. Çadır: Dil'in gülşeni-i visalde Hüsn ile ik karşılaşmalarının ardından Hüsn'ün Naz tarafından uyarılarak eve götürülmesi üzerine Dil'in Hüsn'e yakın olmak maksadıyla kurduğu çadırıdır:

Şeh-zâde hulâsa virdi **çadır**

Ol dergehe oldı bir mücavir (138. beyit)

2.2. Zindan: Akıl ordusuyla Aşk ordusu arasında yapılan savaş sonucunda Akıl ordusu yenilince Dil esir düşer. Dil'in esir olarak tutulduğu mekândır:

Zindânı be-sân-ı deşt-i Eymen

Envâr-ı cemâli itdi rûşen (453. beyit)

Eserde olayın geçtiği mekânlardan ayrı bir de olayın geçmediği fakat isimleri belirtilen London (Londra), Aliyye (Osmanlı Devleti), Tiflis, Karadağ ve Kerbelâ gibi mekân isimleri yer almaktadır.

Her nev'-i kaziyyeden haber-dâr

Londondan 'Aliyyeden haber-dâr (306. beyit)

Her iki tarafda zülf-i pür-ham

Ehl-i **Karadağdan** munazzam (346. beyit)

Sarf-ı 'adese berât-ı **Tiffis**

Nakl itmege halka bir müderris (307. beyit)

Kurbânî-i Ka'be-i vefâyem

Ne belki Hüseyin-i **Kerbelâyem** (302. Beyit)

SONUÇ

İlk örnekleri dünya edebiyatında görülen münazaralar klasik Türk edebiyatında da yaygın bir şekilde yazılmıştır. Münazaralar münakaşa ve cedelleşmekten tamamiyle farklılık arz eder. Çünkü burada asıl gaye hakikati ortaya çıkarmaktır. Bu edebi türde her türlü canlı ve cansız varlık teşhis ve intak sanatıyla kahramanlara dönüşebilmektedir. Farklı yüzyıllarda divan edebiyatı şairlerince çeşitli münazaralar kaleme alınmış ancak kahramanları akıl ve aşk olan bilinen tek münazara, üzerinde çalışma yaptığımız *Münâzâra-i Akl u Aşk* adlı eserdir.

Klasik edebiyattaki mesnevilerde eser başlangıcında yer alan tevhid, naat, münacaat, methiye gibi bölümler Şukûhî'nin bu mesnevisinde yer almamaktadır. Yine mesnevilerde alışlagelen bölüm başlıkları bu mesnevide bulunmamaktadır. Eser konuya doğrudan bir giriş yaparak başlar. Eserde münazara tarzı, mektuplaşma ile gerçekleştirilir. İlk mektubu Akıl yazdırır. Akl'ın mekubuna cevaben Aşk da mektup yazdırır. Her iki mektup da Allah'a övgüyle beşler. Eserde tek övgü yerleri bu mektupların baş kısmındaki Allah'a yapılan övgülerdir. Mektuplaşmalar çözüm olamayınca savaş başlar. Mektuplaşma bölümündeki ifadeler lirik ve coşkunluk yönünden savaşı Aşk ordusu kazanır.

Eserde kahramanların tamamının isimleri soyut varlık isimleridir. Olayın geçtiği mekânlar ise açık ve kapalı mekânlar olmak üzere somut mekânlardır. Eser içerisindeki 4 adet gazelin beyit sayılarıyla birlikte eser toplam 513 beyitten müteşekkildir. Müellif eserin 482. beytinde eseri kendi hayalinden yazdığını belirtmektedir. Eser içindeki gazeller de dahil olmak üzere tek bir aruz vezni ile yazılmıştır. Gazeller mesnevi beyitlerine göre daha lirik bir söyleyişe sahiptir.

Şukûhî'ye ait Münâzâra-i Akl u Aşk adlı eser bazı akademik çalışmalarda adı geçse de Latin harfleriyle Türkiye Türkçesine aktarılmadığından eser hakkında detaylı bilgiye ulaşılamıyordu. Bu çalışmada söz konusu eserin çeviri yazı metni oluşturulduktan sonra eser üzerine inceleme yapılmıştır. Böylelikle eser ilk kez Türkiye Türkçesiyle bilim dünyasına tanıtılmıştır.

Metnin Tesisinde Gözetilen Hususlar

1. Metin oluşturulurken yaygın olan çeviri yazı alfabesi kullanılmıştır.
2. Metin içerisindeki beyitlere baştan sona kadar 1'den başlayarak numara verilmiştir.
3. Çeviri yazıda, matbu eserin kendi sayfa numaraları kullanılmıştır. Sayfa numaraları, köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir.
4. Eserde bulunmayan, anlam veya vezin gereği yapılan eklemeler [] işareti içerisinde gösterilmiş.
5. Eserde hatalı yazılan kelimelerin doğru biçimleri metinde yazılmış ve bu durum dipnotta belirtilmiştir.
6. Eserde şedde işaretinin olduğu yerlere uyulmuştur. Vezin gereği bazı ünsüzler üzerinde şedde işareti gösterildiğinden çift yazılmıştır. "Fenn" sözcüğü gibi.
7. Eserde geçen Farsça dizelerin anlamları metin içerisinde dipnotta gösterilmiştir.

MÜNÂZARA-I 'AQL U 'AŞK [213]	
<i>Bi'smi'llâhî'r-rahmanî'r-rahîm</i>	
<i>[Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün]</i>	
1	Bu naqli hâkim-i kışşa-perdâz Bu tarzla eyleyüpdür âgâz
2	Evvel var idi cihânda bir şâh Hürşîd-külâh âsumân-câh
3	Evşâfî hamîde zâtı memdûh Meşhûr-i cihâniyân adı rûh
4	Emr 'âlemine emîr-i 'âlî Hem gayb memâlikinde zâlî
5	Meşhûr [u] be-nâm 'aql ilen 'aşk Her fennde her hünerde pür-meşk
6	'Aql adlusı bâ-kemâl u dâne Âşâr-ı sa'âdet onda peydâ
7	'Aql adlusı şüh-ı meh-şemâyil Ammâ ki biraz cünûna mâyil
8	'Aql ehl-i kemâle oldu tâlib Her 'âlim ü fâzıla muşâhib
9	'Aşk oldu harîş-i câm u bâde Hem-şoĥbet-i gül-ruhân-ı sâde
10	Rûh 'aqlda gördi küşîş ü cehd Öz mülkine eyledi velî-'ahd
11	Çün 'aqla mu'âvin oldu baĥtı Virdi ona rûh tâc u taĥtı
12	Başa koyup 'aql tâc-ı şâhı Maĥkûm bilüpdü mâh u mâhî
13	'Aql oldu cihânda şâhibü'l-emr [214] 'Aşk oldu harîf-i dâ'imü'l-ĥamr
14	Bir güşede kaldı 'aşk ser-mest Bî-'arza vü 'âciz ü tehî-dest
15	Her şâm [u] seĥer harîf-i evbâş Bî-kâre vü herze-gerd ü ĥallâş
16	Çün 'aql onı gördi mâye-i neng Me'mûr ĥılup bir iki serheng
17	Tâ öldürelen onı nihâni Âfâĥdan itsün ad [u] sâni
18	Çün 'aşk bu işden oldu âgâh Taĥy[î]r-i libâs ĥıldı nâ-gâh
19	Bir nişf-ı şeb oldu ser-süvârî Bir niçe 'allâm ilen firârî
20	Bî-çâre dutup reh-i beyâbân Çoĥ menzili tayy idüp şitâbân
21	Ser-ĥadd-ı diyâr-ı 'aqlı geçdi Ermen şafaĥâtına yetişdi
22	Hem ber-ĥaraf oldu ihtiyâti Hem ĥalbinün oldu inbisâti
23	Ol vâlî-yi mülk-i Ermenistân Bir şaĥş idi çoĥ necîb-i devrân
24	Bu vâkı'anı işiddi vâlî Emr itdi e'âzîm ü e'âlî
25	Pes itdile pişvâz 'aşkı Bes ĥurrem-i ser-firâz 'aşkı
26	'Aşk oldu müdâm enîs-i vâlî Hem-şoĥbet ü hem-celis-i vâlî
27	Çün vâlîye Kirdikâr 'aĥiyye İtmişdi vecîhe bir şabiyye
28	Mestûre-i ĥânedân-ı 'işmet Maĥbûb ĥılub âdemi muĥabbet
29	Ol bânü-yı gül-ruh-ı semen-ber Şeh-zâdeye hem-dem oldu hem-ser
30	Çün vâlîye 'aşk oldu dâmâd Bu emrden 'âlem oldu dil-şâd
31	Bir niçe zamân ki geçdi devrân Nâ-gâh çünânçı resm-i insân
32	Ol vâlîye esdi şarşar-ı merg [215] Eşcâr-ı ĥayâtın itdi bî-berg
33	Çün rahmet-i Ĥaĥka yetdi vâlî Ĥaldı ĥarâz-ı 'aşka mülk ü malî

¹ tarzla: tîrâzla² ber-ĥaraf: bir ĥaraf²⁴ itdi: iydi

- 34 'Aşk oldu onun yerinde sultân
Sultân-ı diyâr-ı Ermenistân
- 35 'Aşk oldu muşâhib-i muhabbet
Bir tırfa şemer virüp o vuşlat
- 36 Hâllâk-ı cihân idüp kerâmet
Bir duhter-i hûb-ı mâh-şüret
- 37 Bir dürr-i yegâne mâye ez-râz
Meşhûr [u] be-nâm hüsn-i şannâz
- 38 Bir sînesi şubh tal'atı bedr
Bir zülf-i siyâhı leyletül'l-ğadr
- 39 Cândur yüzi bu cihân içinde
Bîni bir elifdi cân içinde
- 40 Zülf ü ruhu tırfa râğ ilen bâğ
Ol bâğ-ı cinân bu 'anberin bâğ
- 41 Veh veh ne güzel çeküpdü naqqâş
Bu şürete kara göz kara kaş
- 42 Cân almağa kaş u göz qarası
Ne vesme ne sürme üz qarası
- 43 Var zulmet içinde âb-ı hayvân
Meşhûr galağ büzürg bühtân
- 44 Bu cebhe vü gâbgâb u bünâgüş
Deryâçe-i nûr bu leb ü nûş
- 45 Ammâ bu taraftan 'aql-ı dâne
'Aqd itdi be-hükmi-i şer'-i garrâ
- 46 Öz duhter-i 'amm bir girâmî
Maḥbûb-ı necibe nefis nâm[1]
- 47 Menkûhesi oldu ol dil-ârâm
Oldı o necibeden serencâm
- 48 Zîbâ peseri vecih u hoşgil
Şükr itdile koydular adın dil
- 49 Geh riş-i sefid gâh dâye
Tâ ḥadd-ı bülûğ pâyeye pâyeye
- 50 Gâh eyledi terbiyet müderris [216]
Tâ oldu bir âfitâb-ı meclis
- 51 Her 'ilm ü 'amelde kâbil oldu
Her fazl u hünerde kâmil oldu
- 52 Bir gün dil o hükmrân-ı vâlâ
Bir meclis-i ḥâş idüp müheyyâ
- 53 Üç maḥremi isteyüp o bezme
Onlar nazâr u ḥayâl u nağme
- 54 Şoḥbetler idüp o üç muşâhib
Şeh-zâde ḥuzûruna münâsib
- 55 Gâhî nazâr itdigin deyirdi
Keh nağme işitdigin deyirdi
- 56 Her tavır maḳûleden kelâmı
Her şühdan oldu zikr nâmı
- 57 Tavşîf-i cemâl hüsn-i ra'nâ
Bî'l-âḫere oldu meclis-ârâ
- 58 İtdi biri kaş ile gözin vaşf
İtdi biri zülf ilen yüzün vaşf
- 59 Tâ oldu o nağme-i hoş-elhân
Vaşfında bu nev' ilen gazel-ḥvân

1. GAZEL

*Ey mazhar-ı kudret-i ilâhî
Ve'y gevher-i tâc-i pâdişâhî*

*Göster yüzüvi bir eyle Mecnûn
Sal çöllere Şeyḫ-i ḥânḳâhı*

*Gör kanlı gözüm yaşın yüzümde
Derd-i dilimün budur güvâhı*

*Gör bir günü kara var benim tek
Sensiz felekün ne mihr ü mâhı*

*Terk-i vaṭan eyledüm çıharmış
Şahrâlara 'aşk şahrâhı*

*Bu 'aşıkun öldürürsen öldür
Ammâ di görüm nedür günâhı*

*Fikri budu 'âkıbet Şükûhî
Hicründe taḥallüs itsün âhı*

- 60 Zikr oldu nigârıma şemâyil [217]
Şeh-zâde nedide oldu mâyil

1. G/1. B ilâhî: Allâhî

- 61 Çün bu gâzel oldı dürr-i gûşı
Bi'l-merre dağıldı fikr ü hûşı
- 62 İtdi gine üç refikın ihzâr
Hem onlara derdin itdi izhâr
- 63 Âyâ budu resm-i mihrîbânluğ
Yâ men size neyledüm yamanluğ
- 64 Bu cevr ü cefâ nedür ki itdüz
Salduz meni bu belâya gitdüz
- 65 Tavşif-i cemâl-i hüsn-i ser-keş
Bu cânıma saldı yağşı âteş
- 66 Âhîr ölürem bu derd ilen men
Hün-ı dil-i rüy-ı zerd ilen men
- 67 Tedbîr nedür bu âh u zâre
Sizden olur olsa derde çâre
- 68 İtdi rüfekâ-yı mahrem-i dil
Endîşe-i çâre-i gam-ı dil
- 69 Her çend ma'küle oldı bisyâr
Tedbîr bu oldı âhîr-i kâr
- 70 Temhîd bu derd-i cân-güdâze
Almağ gerek 'ağldan icâze
- 71 Bir seyr-i şikâr idek bahâne
Vaşl-ı ruğ-ı hüsn-i dilsitâne
- 72 Ez-bes ki hayâl çoğ hünerver
Dânâyidi zîrek ü suhanver
- 73 Gönderdile bârgâh-ı 'ağla
Belki vire temşiyet bu nağla
- 74 Çün oldı hayâl büse-gâhı
Dergâh-ı celâl-i pâdişâhı
- 75 'Arz eyledi ey bülend efser
Cârü-keş-i dergehün Sikender
- 76 'Âlem sene bârgeh-i firüz
Hürşid kapunda meş'al-efrüz
- 77 Mîrzâ nazar ol tabîb kâşı
Loğmân-ı cihân hâkîm başı
- 78 Şeh-zâdede ol Mesîh-enfâs
Bir cüzü tekessür eyler ihsâs
- 79 Tağyîr-i hevâdır 'ilâcı [218]
Var seyr ü şikâra ihtiyâcı
- 80 Şeh-zâdeye virse şâh icâze
Dünyâya virüp hayât-ı tâze
- 81 Bir niçe gün eylese eger geşt
Seyr-i çemen ü teferrüc-i deşt
- 82 Ol cüz-i neğâheti olur ref'
Zallâm-ı bilâd hem olur ref'
- 83 El-kışşa hayâl tapdı ruşat
Şeh-zâdeye kırğ gün aldı mühlet
- 84 Tâ in ki be-hükmi-i şâhzâde
Göç itdi süvâre vü piyâde
- 85 Cem'-i hadem ü haşem mücellel
Atlandı müsallağ u mükemmel
- 86 Yârân-ı muşâhib-i dil-âgâh
Şeh-zâdeye hem-rikâb u hem-râh
- 87 Kaç' oldı ma'âbir ü merâhil
Tayy oldı mesâlik ü menâzil
- 88 Ser-hadd-i diyâr-ı Ermenistân
Tâ in ki o dem olup nümâyân
- 89 Ordu-yı celâl bir çemende
Bir merta'-ı sünbül ü semende
- 90 Bâ-debdebe vü şükûh ü iğbâl
El-kışşa idüp nüzül-ı iclâl
- 91 Pes oldı muşâhibân-ı dil-rîş
Ârâste-i libâs-ı dervîş
- 92 Etdim bürehne zülf-i mergül
Bir post-ı peleng ü şâh u keşkül
- 93 Hem-reh kılup üç refik-i cânı
Şeh-zâdeni halkdan nihânî
- 94 Yol başladılar kalendarâne
Bir niçe gün olalar revâne
- 95 Çün oldı sürâh-ı hüsn-i meşhûr
Bir bâğ-ı vişâl içinde mezkûr
- 96 Çün bâğ-ı vişâl olup nümâyân
Ammâ nice bâğ bâğ-ı Rıdvân
- 97 Bir bâğ-ı müzeyyen ü munazzam [219]
Eşcâr-şümâr sebz ü hürrem

- 98 Bir sûre-i hamddur müseccel
Her tarafda bir kıanat-ı cedvel
- 99 Bir bezmdü bâğ-ı şâhid-i gül
Ol bezmde hem kıarın bülbül
- 100 Her 'ağd-ı şükûfe bir cevâhir
Kim hâzin-i kudret itdi zâhir
- 101 Bir şedde-i la'ldür şakâyık
Tâc-ı ser-i pâdişâha lâyıq
- 102 Bir bâğ-ı beh san bâğ-ı mînû
Hürî kimi onda hüsn-i bânû
- 103 Elvân giyinüp bezerdi bâğı
Meh-veşlerinen gezerdi bâğı
- 104 Çün bâğa yetişdi şâhzâde
Dervâze-i bâğ-ı dil-güşâde
- 105 Emr eyledi nağme-i hoş-âvâz
Bir yahşî kıasîde itdi âgâz
- 106 Çün hüsn işiddi bir hoş elhân
Onlara taraf olup hırâmân
- 107 Geldi der-i bâğ-ı bâ-şafâya
Tâ eyleye güş o hoş şadâya
- 108 Gördi niçe bir garîb dervîş
Ammâ biri bir necîb dervîş
- 109 Herçend giyüpdî kısvet-i fakır
Zâhirdi yüzünde devlet-i vakır
- 110 Âşâr-ı necâbeti hüveydâ
Şeh-zâdeluk 'arızında peydâ
- 111 Görcek o civânî bî-te'emmül
Ol şüh te'arîf itdi bir gül
- 112 Çün hüsn o âfitâb-ı âfâk
Şeh-zâdeye tâ ki itdi işrâk
- 113 Duttı onı satvet-i celâli
Te'sîr-i tecellî vü cemâli
- 114 Bî'l-merre vücûdî dutdî âteş
Bî-çâre yıldı eyledi ğaş
- 115 Rengi saralup düşüp nefesden
İster çıha murğ-ı cân kıafesden
- 116 Şeh-zâdeni nağme-i hoş-âheng [220]
Bir bağına basdı oldı dil-teng
- 117 Gâhî nazar itdi eşk-i cârî
Gâh itdi hayâl-i bî-karârî
- 118 Çün gördi bu hâli ol perî-veş
Öz zülfi kimi olup müşevveş
- 119 Bir eyledi lutf la'l-i nüşî
Onlara idüp şeker-fürüşî
- 120 Çoğ eylemeyüp bu kıadr teşvîş
Tiz yahşî olur bu şâh dervîş
- 121 Bî-câ yire itmeyün te'essüf
A'zâsına cinn ider taşarruf
- 122 Herçend bu bir yaman marâzdur
Her ne diyeler bütün garâzdur
- 123 İtse idecek bu derde dermân
Elbette ocağ-ı Şeyh-i Şan'ân
- 124 Kıbrin aparun tavâf kılsun
Bir niçe gün i'tikâf kılsun
- 125 Yâ in ki keşîş üç kilisâ
Te'sîr-i nefesde bir Mesîhâ
- 126 Her cinn ola eyler ol hünermend
İbrîşim-i heft-rengilen bend
- 127 Yâ kıara keşîşün öz du'âsı
Her bir marâzun odur devâsı
- 128 Pes geldi huzûra dâyesi nâz
'Arz eyledi ey nigâr-ı şannâz
- 129 Durma gün o günde bu harâret
Tâ in ki getürmesün merâret
- 130 Sen kâh-ı hayâda bir dil-ârâm
Bunlar bir iki gedâ-yı bed-nâm
- 131 Men şâh-ı 'azîz ü şâhzâde
Bunlar hamı mest-i beng ü bâde
- 132 Billâh sene ey nigâr-ı gül-reng
Bunlar ile şohbet 'ardur neng

122 diyeler: viyeler

- 133 Hüsni eyledi çün rücû'-ı menzil
Dergâhda kaldı bî-nevâ dil
- 134 Bir gözlerin açdı ol belâ-keş [221]
Gördi dağı yoğdur ol perî-ves
- 135 Bir nev'ile geldi âh u zâra
Kim dağıla daş geldi zâra
- 136 Ağlar gözi ebr âhı bir berç
Seylâb-ı sirişkine cihân garç
- 137 Virmişdi ona güli ki dil-dâr
Her dem o güle bağup diyüp zâr
- 2. Gazel**
*Dil-dâr elinde olsa her gül
Güllerden olur o bahtver gül*
- Gül-zâr nedür bu 'ârızun tek
Ne al ne tâzedür ne ter gül*
- Pervâneye bülbüle cemâlün
Her şâm çerâğ her seher gül*
- Âyînede bir gün imtiyhânen
Gel gör ne şükûhlan güler gül*
- Zülf-i ruhuvi salur hayâle
Her sünbüle kim eser deger gül*
- Güller meni mehv ider yüzünden
Bir 'ârîye reng alup meger gül*
- Ĥün-âb-ı sirişkün ey Şükûhî
Bu yeryüzün itdi bir ser-i gül*
- 138 Şeh-zâde hulâşa virdi çadır
Ol dergehe oldı bir mücâvir
- 139 Bâlin ona seng mesnedi püst
Her şâm u şabâh zikri yâ düst
- 140 Nâ-gâh rakîb-i nâm-rehdâr
Bu vâkı'adan olup haberdâr
- 141 Pâtâhta özin salup o bed-ĥvâh
Ol Ĥusrev-i 'aşkı itdi âgâh
- 142 Kim 'aql diyârınınun sipâhı
İster duta mülk-i pâdişâhı
- 143 İtmiş sipeh-i idâre-i dil
El-yevm filân çemende münzil
- 144 Bir niçe 'ale'l-ĥuşûş câsûs [222]
Dervîş libâsı ile melbûs
- 145 Ol bâğ-ı vişâle bir niçe vâkt
İster tapa yol o kavm-i bed-baht
- 146 Tâ eyleyeler esir Ĥüsni
Bir fennile dest-gîr Ĥüsni
- 147 Versunla Ĥudâ nekerde bir reng
Besdür bize ĥaşr olunca bu neng
- 148 Evkâtını 'aşkun eyledi telĥ
Az kaldı ki 'ömrin eylesün selĥ
- 149 Ĥükm eyledi gayret adlu serdâr
Bir fevc sipâhlan o ĥün-ĥvâr
- 150 Ol leşkere tîz özin yetürsün
Şeh-zâde dilün başın getürsün
- 151 Her memleketün çapup dağıtsun
'Aklı dutup öldürüp kayıtsun
- 152 Mihr adlu gulâm-ı ĥüsni-i ĥatun
Bir zîrek-i dehr çün Felâtn
- 153 Tapmışdı ĥüzür-ı şehriyârı
Hem orda varımış özge kârı
- 154 Bu ĥahr u ĥazâbdan oldı âgâh
Ta'cîl-i tamâm ilen şebân-gâh
- 155 Yetdi der-i gülşen-i vişâle
Bu maţlabı andirup hayâle
- 156 Şeh-zâde çü âgeh oldı teslim
İtdi o gulâma çoĥ zer ü sîm
- 157 Ol küy-ı belâdan ıztırârî
Min ĥavfla oldılar firârî
- 158 Orduya yetişdi şâhzâde
Göç itmegi eyleyüp irâde
- 159 Çün leşker-i ĥaşm-ı gayr-ı maĥdûd
Öz kavmini gördi cüz-i ma'dûd

^{2/7} sirişkün: sirleşkün

- 160 Çün ahter-i sa'd oldı râci'
Beytü's-şerefinde oldı vâki'
- 161 Ta'cîl ile gayret-i vefâdâr
Cem'iyyeti bir sipâh-ı cerrâr
- 162 Ser-ḥadd-ı diyâr-ı 'aşkı geçdi
Şeh-zâde düşen yere yetişdi
- 163 Maṭlab olanı vazîḥ oldı kâşif [223]
Ta'cîl-i firâr idüp muḥâlif
- 164 Hüküm eyledi leşker-i teṭâvul
Saldı o diyâra bir çepâvul
- 165 Pâmâl-ı mesâlik ü merâti'
Târâc-ı mesâkin ü mezâri'
- 166 Ol kavm-i kesîbî vü telâşî
Bî-ḥadd ḡanâyim ü ma'âşî
- 167 Çün her yeri katl ü ḡâret itdi
Serdârı geri kayıtdı gitdi
- 168 Çekdi dil-i 'aşk şu'le-i kîn
Fi'l-cümle bu kışsa virdi temkîn
- 169 'Aqla bu każiyyeni kemâhî
'Arz itdile 'arşa çıḡdı âhî
- 170 Hüküm eyledi serverân-ı leşker
Efvâc-ı 'asâkir-i muẓaffer
- 171 Olsun hamı ḡâzır u müheyyâ
Âmâde-i intikâm-ı a'dâ
- 172 Dil-şâd olunca işmerem âb
'Ahd eyledi râḡat itmerem ḡvâb
- 173 Tâ virmesem ot çü ḡâr u ḡâşek
Ol 'aşk diyârı yanmasun pâk
- 174 Şabr adlu vezîr-i bâ-kemâli
Bir ehl-i vaḡâr-ı köhne-sâli
- 175 Bir tecrübe-kâr bâ-diyânet
Bir şâḡib-i 'ilm ü istiḡâmet
- 176 'Arz itdi o dem ki ey ḡudâvend
Şâḡinşeh-i 'âdil ü ḡiredmend
- 177 El-ḡâl ki leşker-i ḡazânî
Yaḡmâya virüpdü ḡülsitânî
- 178 Şimşâd u çenâr-ı bâḡ-ı bî-berg
Etfâl-ı çemende ḡâlet-i merg
- 179 Dey kıldı mizâc-ı 'âlemi serd
Evrâḡ-ı cihâmı sebz iken zerd
- 180 Şâyeste bu faşla meclis-i germ
Hem-şoḡbet-i ḡâş pûşîş-i nerm
- 181 'Âlem hamı germ-i bezme tâlib
Siz 'arşa-i germ-i rezme tâlib
- 182 Ol şâḡib-i hûş u 'aql u ferheng [224]
Ta'cille ḡiç eylemez ceng
- 183 Bu rezmi koyun bahâra ḡalsun
ḡoş sâ'at-ı rûzḡara ḡalsun
- 184 Bildi ḡaraḡ ol felek celâlet
Bu maşlahatı şalâḡ-ı devlet
- 185 Emr itdi vezîre vü emîre
Mustevfâ vü müşerref ü debîre
- 186 Atluy u piyâde cümle leşker
Bâ-mücib-i şebt ü zabt-ı defter
- 187 Sultân çemeninde evvel-i sevr
ḡâzır gerek olsun devr-tâ-devr
- 188 Şeh-zâde dil ol belâ-keş-i dehr
Hicrân yiyüp içdigin idüp zehr
- 189 Gözler dolı ḡan ilen piyâle
Baḡrında hezâr dâḡ-ı lâle
- 190 Endîşe-i çeşm-i mest-i dil-dâr
Bî-çâreni eylemişdi bîmâr
- 191 Dil-dârdan özge yoḡdı fikri
Bu ṭurfe ḡazel olupdu zikri

3. ḡazel

*Ne sende bu ḡadr 'itâb olaydı
Ne mende bu ıztırâb olaydı*

*Ey kâş olaydı şebt derdim
Her kışşası bir kitâb olaydı*

*Ey kâş ne bu ḡüne düşeydim
Ne 'ömrüme bu ḡisâb olaydı*

*Ey kâş o ḡadr ağlayaydum
Belki bu cihân ḡarâb olaydı*

- Rü'yâda cemâlîvi göreydüm
Bir lahza gözünde hıvâb olaydı*
- Bu derd-i firâkıva düzeydüm
Bir zerrece mende tâb olaydı*
- Hurşîd-perest olur Şükûhî
Rûyun kimi âfitâb olaydı*
- 192 Bir meclis-i mecma' u'l-e'tıbbâ [225]
Ârâste eyleyüp ahibbâ
- 193 Ol meclise bendegân-ı 'âlî
Ol husrev-i 'aklı itdi hâlî
- 194 Şeh-zâde dilün hakîmbaşî
Bildi marazı nedendü nâşî
- 195 Pes hüküm idüp ol tabîb-i hâzık
Bir çâre mizâcına muvâfık
- 196 Ne gâv-zebân u ne sipistân
Bir kâm-zebân u sîb-pistân
- 197 Nûş-ı leb-i hüsndür 'ilâcı
Var bâğ-ı vişâle ihtiyâcı
- 198 Dermându buna ne sünbülü't-tîb
Bir sünbül-i büstân-ı tahtîb
- 199 El-kışşa bu kışşanı kemākân
Çün anladı pâdişâh-ı devrân
- 200 Hem bâ'ış-i izdiyâd-i miñnet
Ceng 'azmine hem mezîd-i 'illet
- 201 Çün oldu bahâr 'âlem-ârâ
Ârâyış-i deşt ü bâğ u şahrâ
- 202 Sultân-ı bahâr o şâh-ı kâdir
Kurdurdu çemende sebz-i çâdır
- 203 Hem leşker-i sebze vü se berge
Şahrâya yakışdı cerge cerge
- 204 Yâhûd vezere yel şanavber
Ârâste eyleyüp ser ü ber
- 205 Gülzârda gönçadan gül-i ter
Aldı eline 'amûd-i şeş-per
- 206 Ma'lûm çemende çün 'asâkir
Ol vaqt mu'ayyen oldu hâzîr
- 207 Bir şevket ilen ki çeşm-i bed dūr
İtdi hareket sipâh-ı manşūr
- 208 Şeh-zâde dil ol civân-ı rencūr
Hem-râh-ı huzūr-ı bâhirü'n-nūr
- 209 Ordu-yı celâl 'aql-ı kâmil
Ber-dâmen-i deşt kıldı menzil
- 210 Ammâ bu tarafdan 'aşk şâhı [226]
Fehm itdi bu kışşanı kemâhî
- 211 İtdi hamı leşkerin ferâhem
Küç itdi mücellel ü munazzam
- 212 Efvâc-ı piyâde vü süvâre
Bî-hadd ü hisâb çün sitâre
- 213 Oldı kıızı hüsn hem-rikâbı
Hem-râh götürdi âfitâbı
- 214 Çün hadd-i muqâbile yetişdi
Bir kâbil-i ceng yerde düşdi
- 215 Evvel gece 'aql o şâh-ı dânâ
Ârâste kıldı bezm-i şurâ
- 216 Cem' oldı dilâverân-ı leşker
Şâhib-hüner ü serân-ı leşker
- 217 Çoğ şoñbet-i şulh u ceng geçdi
Zikr-i ğam u 'âr-ı neng geçdi
- 218 Sebt oldı be-hüküm-i 'aql-nâme
Meclis dahı yetdi ihtitâma
- 219 Ol nâmeni pâdişâh-ı 'aşka
Gönderdile bârgâh-ı 'aşka
- 220 Açdı oñudu hakîm-i bâhüş
Virdi ona 'aşk hüş ilen güş
- 221 Dibâçe-i nâme nâm-ı ma'bûd
Hâllâk-ı Kerîm ü Hây ü Mevcûd
- 222 Öz kudretin eyleyen nümâyân
Evzâ'-ı cihâna 'aql hayrân

¹⁹³ hâlî: hâlî

²⁰⁹ Ber-dâmen-i deşt: Bir dâmen-i deşt

- 223 Bir cām-ı cihân-nümâde Cemşîd
Bir zerre-i bâ-şafâda hürşîd
- 224 Bir dânedede şad hezâr sünbül
Bir tuğmede berg ü şâhda gül
- 225 Evvel yaradan vücûd-ı 'aqlı
Âfâka haber viren bu naklı
- 226 Pes nûr-i resûl-i Hâk menem men
Pes *evvelu mâ huliğ* menem men
- 227 Vaşfımda buyurdi Izid-i pāk
Levlāke lemā hulağtu'l-eflāk
- 228 İnsân men ilen olur mu'azzam
Men etmişem 'âlemi munazzam
- 229 Bir ehl-i reşâda hâdiyem men [227]
Her pişenün üstâdiyem men
- 230 Tarrâh-ı cihân mühendis-i şeh'r
Nakğâş-ı nigâr hâne-i dehr
- 231 Her kâmile feyz-i muṭlakım men
Âyîne-i tal'at-ı Hâkım men
- 232 Her kimseyine men olmuşam yâr
Pergâre yetüpdür âhîr-i kâr
- 233 Menden o kesün ki yoğ naşîbi
Öz kişverinün olur garîbi
- 234 Mensiz niçe şâh u şâhzâde
Öz memleketün virübdü bâda
- 235 Mervân-ı himârdan kıyâs it
Musta'sım-ı zârdan kıyâş it
- 236 İtsem bu kadar var imdi imkân
Sultânı gedâ gedâyı sultân
- 237 Nâdir ki atası püstîn-düz
İtdüm omı pâdişâh-ı firûz
- 238 Senden ne yeter be-cüz merâret
Başdan ayağa itsün şerâret
- 239 Olmuş biri öz ivünde hândân
Ağmağ sen onun gamında giryân
- 240 Eyler biri nâz ilen şeker hıvâb
Sen her gece şubh olunca bî-tâb
- 241 Salmaz biri kim seni hayâle
Eyler sen onun gamında nâle
- 242 Gülzârda yâr hâr ilen gül
Bî-hâşıl imiş figân-ı bülbül
- 243 Hicrânda olub çoğ 'âşık-ı zâr
Ma'sûğı olub naşib-i âgyâr
- 244 Yüz miñnet olur bir 'âşık tuş
Ma'sûğ rakîb ile hem-âgûş
- 245 Bir zerrece yoğ hıfâz sende
Yoğ bir ser-i mü lihâz sende
- 246 Şîrîn ki hezâr nâz iderdi
Harvâr ne yüz niyâz iderdi
- 247 Ferhâd ona olsun 'âşık-ı zâr [228]
Eyle bu işün ne nisbeti var
- 248 Bî-çâreni bî-nevâ vü bî-berg
Bî-câ yere itmedün civân merg
- 249 Hansun diyem olmadı Züleyhâ
'Aşğ-ı ruğ-ı Yûsuf ile rüsvâ
- 250 Ya itmedi bir kifâr tersâ
Şan'ânı mücâvir-i kilisâ
- 251 Saldı oda hırkasın o gümrâh
Kur'ânı diyem ne'uzu bi'llâh
- 252 Ya itmedi taraf-ı deşti gül-gün
Leylâ gamı ile eşk-i Mecnûn
- 253 Ne hıms u zekât u dîn ü İslâm
Ne şavm u şalât u hacc-ı ihrâm
- 254 Ne Meşhedîsen ne Kerbelâyî
Bir fâsık u fâcir ü hevâyî
- 255 Bir rind ü günâh-kâr u hâṭî
Bir zânî-i rû-siyâh u lâṭî
- 256 Hem kâse-i lüṭiyân-ı ser-mest
Her şâm humâr u her seher mest

²²⁶ evvelu mâ huliğ: yaradılmışların ilki benim.

²²⁷ Levlāke lemā hulağtu'l-eflāk: Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.

- 257 'Âlem hâmi dil-kebâb senden
Çoğ ivler olub hârâb senden
- 258 Çoğ devlet ü hânedân-ı ecdâd
Çoğ çeşme vü bâğ-ı vaqf-ı evlâd
- 259 Çoğ hâşıl-ı küşîş-i eb ü em
Evzâ'-ı tecemmül ü tena'um
- 260 Endühte-i hezâr-sâle
Bir nâ-ğalefe olur havâle
- 261 Bir demde o hânedân-ı 'âlî
Pâmâl-i gürûh-i lâ-ubâlî
- 262 Bir lahçada şarf-ı câm-ı bâde
Hakku'l-ka-dem-i nigâr-ı sâde
- 263 Bi'l-âhere Lât u Lût-i 'uryân
Meşhûr bir 'arif-i gazel-ğvân
- 264 Min şî'r ü gazel idübdür ezber
Her ferdine bir muharrik-i ser
- 265 Şâyeste degil sene sitîze
Git başuvi sürtme tîğ-ı tîze
- 266 Dîvâne kimi kırubdu 'aynun [229]
Karıyla meger dolubdu beynün
- 267 Mecmû'-ı mizâca keşret-i dem
Tevlîd-i cünün ider müsellemler
- 268 Âhîr bizi hâk-i Rûs yâ Rûm
Bir hârice millet içre merhûm
- 269 Vir pendime gûş olma bî-hûş
Gel öp elimi ayağıma düş
- 270 Yoğsa düşesen yaman belâya
Âhîrde geçer başun cüdâya
- 271 Çün nâme oğundi hüsrev-i 'aşk
Pes eyledi bir debîr-i pür-meşk
- 272 Yazdurdı be-sân dürr-i şâfi
Ol nâmeye bir cevâb-ı kâfi
- 273 Çün yetdi cevâb-ı nâme 'akla
Huzûzâr ile gûş idüb bu nakle
- 274 Âğâz-ı sühân be-nâm-ı Yezdân
Raḥmân u Raḥîm Ḥayy-ı sübhân
- 275 Mülkünde zihî Ḥudâ-yı kâdir
Meh Leylî vü şeb siyâh çadır
- 276 Bir Ḳaysdur âfitâb-ı raḥşân
Şahrâ-yı muḥabbetinde 'uryân
- 277 Gör genc-i ḥadîş-i küntü kenzî
Var şe'n-i celâletimde remzi
- 278 *Aḥbebtu* buyurdu Izid-i pâk
Tâ sırrını bilsün ehl-i idrâk
- 279 Ol ḥubb ki gâyet-i cihândur
Maḥbûb-i Ḥudâ-yı ins ü cândır
- 280 Ol ḥubb-ı maḳâm-ı evvelinem
Ne belki gulâm-ı kemterinem
- 281 Ârâyiş-i bâğ-ı rûzgârem
Gülzâr-ı cihâna bir bahârem
- 282 Her bir başa düşmeseydi bir şûr
Olmazdı bu kârḥâne ma'mûr
- 283 Maẓmûn-ı kelâm-ı 'arif-i Rûm [230]
Bu bârede meşnevîde merḳûm
- 284 Ḥaddâd be-ruḥ keşed siyâhî
Tâ büsedeq 'ârîz-ı çü mâhî
- 285 Men ḥalka şadâkatimde ḥallaş
Şâf olmaḳı ḳalbimün müşahḥaş
- 286 Ne mihr ü vefâ-yı yâre mesrûr
Maḥz 'ayn-ı rîzâ-yı düst-i manzûr
- 287 Maḥz ehl-i şadâkatem garaż yoḫ
Ḳalbimde senün kimi maraż yoḫ
- 288 Men men degülem odur serâpâ
Men lafzı bir ism-i bî-müsemma
- 289 Ol dem ki mene getürdi imân
Şan'ânı men eyledim müselmân
- 290 Tezvîr ü riyâya virdim âteş
İtdüm onı şâf u pâk u bî-geş

277 küntü kenz: gizli hazineydim

278 Aḥbebtu: Sevdim.

284 Demirci yanağa siyahlık çekti (bıraktı) ta ki bir dolunayı andıran yanağı öpsün diye.

- 291 Zer bütede yandı hâliş oldı
Nâr içre Hâlîl şâhîş oldı
- 292 Nâr ile Kelîm olur mu'azzez
Var âteş için 'ulüvv-i merkez
- 293 Ey şeyh yekince bu rüyânı
Yandır seni târî bu riyânı
- 294 Ferhâdî bir üstâd-ı kâmil
İtdim onı Hüsre ve muqâbil
- 295 Meflûk-i 'acüz iken Züleyhâ
Men eylemedim civân-ı ra'nâ
- 296 Mecnûna livâ-yı şehriyârî
Men virmişem bu iştihârî
- 297 Oldı niçe gün egerçi nâdir
Men renc ile pâdişâh-ı kâdir
- 298 Öldürdiler ol siyâh-bahtı
Âhîr kime kaldı tâc u tahtı
- 299 Men bende ne zâniyem ne lâti
Vardur öz ivün bu ihtiyâti
- 300 Nefs öz haremün koyar o bânü
Geh püşt-i zemîne gâh zânü
- 301 Bir Mûsâ-yı deşt-i Eymenem men [231]
Bir Yûsuf-ı pâk-dâmenem men
- 302 Kurbânî-i Ka'be-i vefâyem
Ne belki Hüseyn-i Kerbelâyem
- 303 Çoğ hâcî-i şâhib-i'tibârî
Ma'rûf-i cihân büzürgvârî
- 304 Çoğ şâhib-i hüş ü ehl-i müdrek
Dânâ vü reviyîye-kâr-ı zîrek
- 305 Her bir beledin ticâretinden
Âgâhdur öz mehâretinden
- 306 Her nev'-i kazıyyeden haber-dâr
Londondan 'Aliyyeden haber-dâr
- 307 Şarf-ı 'adese berât-ı Tiflîs
Naql itmege halka bir müderris
- 308 Şarrâf-ı hesâb-ı fer'-der-fer'
Harrâf-ı maqâm-ı hîle-i şer'
- 309 Zallâma müdâm hîle-âmûz
Hükkâma hemîşe rişve-endûz
- 310 Müftilere lâyıq-ı merâtib
Mu'tî-i vazîfe-i münâbib
- 311 Bir bâğı ider taqâş ile zabt
Bir çeşmeni ihtîşâş ile zabt
- 312 Ya mahkemelerde var su'âli
Ya hâkim evinde kıl u kâlî
- 313 Sim ü zer-i bî-şümâr ider cem'
Sermâye-i i'tibâr ider cem'
- 314 Nâ-gâh ecel yeter o zâlim
Bî-çâre henüz gayr-ı 'âlim
- 315 Bir virmez amân o bî-mürüvvet
Göglünde qalur hezâr hasret
- 316 Öldüm yakışur 'azâ dutanlar
Qalben gelüp özde ağlayanlar
- 317 Aş u pilovun ne kurb-ı kadri
Dünyânı dutar birinc şadri
- 318 Mültezz hezâr güne hvânlar
Kimler o kenârdan bağanlar
- 319 Gitdi özi sinesinde min dâğ
Qaldı kime kendü çeşme vü bâğ
- 320 Târâca gider o mülk ü mâlî [232]
Taşîl-i harâm yâ helâlî
- 321 Her yerde gümân geçer zer ü sîm
Meydâna çıhardur ehl-i takşîm
- 322 Mevcüd ola hvâh gayr-ı ma'dûd
Ma'dûd ola hvâh gayr-ı mevcüd
- 323 Bir şülşî helâl-i 'âlim-i şehîr
Bir de iki mâl-ı hâkim-i şehîr
- 324 Her mes'ele-dân için naşibi
Her şu'bede-bâz için kesîbi

299 Öldürdiler: Öldür eyler

- 325 Kâdri 'ulemâya hârc-ı iclâs
Vechi vükelâyâ ref'-i iflâs
- 326 Ez-beş ki salur cihâna ifsâd
Kâbrine çizer yerinde dâmâd
- 327 Hâtûn cemîlesi serencâm
Bir şûha kefil hârc-ı hâmmâl
- 328 Bir lahzada hân u mânı berbâd
Bu ferdi ne hoş diyüp bir üstâd
- 329 Dâni ki çi kerd eşref-i hâr
Û mazleme bord dîgerî zer
- 330 Virme mene pend-i sûdmendi
Git vir özüve bu nev' pendî
- 331 'Âlem bilü men nice dilirem
Bir gözleri kanlu nerre-şîrem
- 332 Men hâzıram elde tîg-ı bürrân
Sen gel bu menem bu baş bu meydân
- 333 Başdan geçerem ki pâk-bâzem
Naşb olsa cüdâya ser-firâzem
- 334 Yeksându hayâtla memâtım
Eyle daği mergden ne bâkim
- 335 Çün 'aqlda yoğdu gayret ü neng
Bâ'ış odur 'âkil eylemez ceng
- 336 Ahmağ sen idünce fikr-i tedbîr
Men tahtuvi eylerem serâzîr
- 337 Bu ceng ü cidâle olma mâyil
İt tîguvi boynuva hâmmâl
- 338 Gel çapuma geç 'adâvetimden [233]
Bir kısmet apar sehâvetimden
- 339 Men rezmd e şîr-i cân-sitânem
Hem bezmd e şâh-ı mihribânem
- 340 Meydân-ı belâda şâhib-i rahş
Evreng-i şafâda memleket-bahş
- 341 El-kışsa seher çü oldı rahşân
Hürşîd çü yekketâz-ı meydân
- 342 Çün rahş-ı sipihr oldı râkib
Gizlendi cemâ'at-ı kevâkib
- 343 'Aşğ ol şaf-ı düşmene berâber
Bir nazm ile itdi gers-i leşker
- 344 Bir tellde durdı hüsni-i ra'nâ
Tâ eyleye düşmene temâşâ
- 345 Ser-silsile kâkül-i mu'anber
Serdâr-ı 'asâkir-i muzaffer
- 346 Her iki tarafda zülf-i pür-ham
Ehl-i Kâradağdan munazzam
- 347 Bir destesi fevc-i muhbîrândur
Bir silsilesi bahâdırândur
- 348 Serbâz-ı müje nigâh-ı yâver
Sultân o kirişme-i dil-âver
- 349 Ebrû-yı kec u siyâh serheng
Ârâste vü muşammem-i ceng
- 350 Ol gamze-i mest emîr-i tûman
Sertîp-i çehâr fevc-i müjgân
- 351 Ol turre nesâççı tel yasavul
Ol hâl-i siyâh bir çaravul
- 352 Salar o siyâh çeşm-i hûn-hvâr
Ol kâmet-i nâzenîn-i 'ilm-dâr
- 353 Hağ başı müşîr âcudân leb
Pür-kâr-ı zağîre çavğ-ı gâbgâb
- 354 Bu semtden 'aql o şâh-ı Cem-câh
Hürşîd-zamîr âsumân-câh
- 355 Evzâ' u tedârîki mücellel
Cem'îyyet-i leşkeri mükemmel
- 356 İlham-ı vezîr-i bî-nazîri [234]
İkbâl-i emîr-i çal'a-gîri
- 357 Şeh-zâde dil ol şanavberîkad
Ol çalbde çalb tek mü'eyyed
- 358 İtmiş dil-i şâhi şâd u mesrûr
Manzûr-ı huzûr-ı bâhiru'n-nûr

³²⁹ Merkebin en şerefîsinin (çok tamahkar kimsenin) ne yaptığını bilirsin: O beraberinde sıkıntı taşırken öteki altın taşır.

- 359 Hem meymenede hayâl serdâr
Hem meyserede nazar hevâdâr
- 360 Bir t̄aife pîş-i ceng-i tezvîr
Bir fevc-i kemînde fikr ü tezvîr
- 361 Ol şeyh-i riyâ o rind-i 'allâm
Taḳvâ o cenâb-ı şeyhu'l-İslâm
- 362 Şebt eylediler cihâd-ı fermân
Mecmû'-ı nüfûsa eyledi i'lâm
- 363 Kâfir olup 'aşk katlidür farz
Cem'iyeti müfsidin fi'l-arz
- 364 El-kışşa o nağme-i sileşşür
Ġavġâya getürdi ḫabl u şeypür
- 365 Meydâna kabaḳça girdi kâmet
Meydânda 'ayân olup kıyâmet
- 366 Geldi nazar ol şucâ'-ı bî-bâk
Da'vâsına şerr tek ġazabnâk
- 367 Redd ü bedel oldu niççenize
Çün germ olup 'arşa-ı sitize
- 368 Keştî dutup ol iki dilâver
Ammâ nazar ol yel-i hünerver
- 369 Bir ḫurfetü'l-'ayn içinde çün şîr
Raḫşende lebân berḳ-i şemşîr
- 370 Oldum bu ḫarafdan 'aḳl şâhı
Me'mûr idüp be-ceng sipâhı
- 371 Birbire degüp her iki leşker
Ol 'arşaya düşdi şûr u maḫşer
- 372 Başlar kesilüp tüküldi kanlar
Çoḫ kana bulaşdı pehlivânlar
- 373 Kan tükdi zi-bes ki tiġ-i bürrâ
Deryâ-yı muḫîte döndi şahrâ
- 374 Mânend-i neheng her dilâver [235]
Ol baḫrda oldu bir şinâver
- 375 Hem ġulgule dutdı bu cihânı
Hem gerd ü ġubâr âsumânı
- 376 Zülmet-kede itdi 'âlemi gerd
Gerd içre nühüfte merd ü nâ-merd
- 377 Bir semtde ġamze-i dilâver
Geh tiġ urardı ġâh ḫançer
- 378 Bir semtde ol sipâh-ı müjġân
A'dânı iderdi tîr-i bârân
- 379 Sergerde-i 'aḳl şeyh-i tezvîr
Ol demde idüp bir özge tedbîr
- 380 Bir saḫt mekân girîve-i küh
İtmişdi kemîn ġürüh enbüh
- 381 Yüz koydı o şeyh geh girîze
Geh maşlaḫaten idüp sitize
- 382 Ol kavmi keşân keşân getürdi
Ol mehlike ma'bere yetürdi
- 383 Cem'iyet-i leşker ez-kemîngâh
Bâ-ḫancer u tiġ çıḫdı nâġâh
- 384 Ol t̄aife bir muḫîl-i ġaddâr
Bu t̄aife bir şadâḳat-âşâr
- 385 Cem'iyet-i ḫüsn zâr u nâlân
Ol şeşder içinde mât u ḫayrân
- 386 Eḫrâfını dutdı ehl-i nîreng
La'l-i leb-i nüş oldu dil-teng
- 387 Zülf oldu şikeste vü perîşân
Birbirde degüp sipâh-ı müjġân
- 388 Hem kana bulaşdı çeşm-i meftûn
Hem ġamze ġarîḳ-i lücce-i ḫûn
- 389 Tel ḫaldı o ġirüdâr içinde
Ḫâl oldu nihân ġubâr içinde
- 390 Bu ḫâlete 'aşk idüp nezâre
Bî-çâre çekildi bir kenâre
- 391 'Arz itdi Ḫudâ-yı dil-nevâza
Raḫmân u Raḫîm-i kâr-sâza
- 392 Raḫm it meni 'âciz itdi düşmen
Bu fitneye tâb itmerem men
- 393 Bir bende-i 'âcizem Ḫudâyâ [236]
Raḫm eyle kömeksizem Ḫudâyâ
- 394 Ollam ruḫ-ı lâle-reng ilen men
Baş saḫlamaram bu neng ilen men

- 395 Yoĥ hiç mene reh-i güşâyış
Az ƣaldı tapam Őikest-i fâhiş
- 396 Yâ Rab ta'ahhüd eylerem men
Bu çölde Őikest tapsa düşmen
- 397 Hiç eylemerem siyâh baĥtın
Virrem gene 'aĥla tâc u taĥtın
- 398 Mecnû' esîri ƣıllam âzâd
İhsân ile ƣalbin eylerem şâd
- 399 İtmâma yetişmemiş kelâmı
Bu yerde ne hoş dir Nizâmî
- 400 Ez-dâmen-i deşt-i evc-i ân seng
Gerdî be-nümüd tütüyâ-reng
- 401 Ez-perde-i ân çünân ğubârî
Ruhsâre nümüd Şeh-süvârî
- 402 Nâĝâh cünün adlu serdâr
Cellâd-ı ĝazab dilîr-i ĥün-ĥvâr
- 403 Ân adlu yanınca nevcivânı
Bî-mişl u nazîr-i pehlivânı
- 404 Çün ĥaşma yetişdi çekdi Şemşîr
Hem na'ra-i sehmnâk çün Şîr
- 405 Her fevce yetüp o Şîr-i ĝarrân
Bir ĥamlede itdi ƣana ĝaltân
- 406 Ol leşker-i ĥaşm pür-Şikeste
Yüz ƣoydı firâra deste deste
- 407 'Aşĥ itdi hezâr Şükr-i Yezdân
Çün oldı be-sân-ı ĝonca ĥandân
- 408 Geh çeşm-i siyâh iderdi kıyƣac
Min kâfîri bir ĥadenge âmâc
- 409 Geh ĝamze elinde ƣanlı ĥancer
Dürrân bir ân şudür-ı ĥancer
- 410 Maĥbûs idi ƣâmet-i ĥîrâmân
ĥüb oldı ĥalâs sehl ü âsân
- 411 Tezvîr ü riyâ zelîl ü ĥaste [237]
Bir 'âlem ivinde ĝirdi beste
- 412 Yüz miĥnete dil o Şâhzâde
Tuş oldı o 'arşa-ı belâda
- 413 Eflâke yetişdi âh u zârı
Ez-bes ona yetdi zaĥm-ı kârı
- 414 Saldı ser-i zülûf onı kemende
Bî-çâre dutuldı düşdi bende
- 415 Pes itdi hücüm leşker-i 'aşĥ
Ol tâife-i muzaffer-i 'aşĥ
- 416 'Aĥla yetüp ol felek bisâta
Etrâfını eyleyüp ihâta
- 417 'Aĥl eyledi ĥal'-ı salĥanatdan
El çekdi tamâm-ı memleketden
- 418 Tâcın ele aldı açdı başın
Doldurdu ĝözine ƣanlı yaşın
- 419 Min 'aciz ile oldı büse-ĝâhı
Dergâh-ı celâl-i pâdişâhı
- 420 Çün ruĥşat-ı pây-bûs tapdı
İzn-i Őeref-i cülûs tapdı
- 421 'Aşĥ 'ahdine eyleyüp vefâmı
Derd-i dil-i zârına Őafâmı
- 422 Dil-teng ĝörüp güşâyış itdi
Ĥâlin soruşup nevâziş itdi
- 423 Dergâh-ı celâl-i 'aşĥa pes 'aĥl
Çoĥ bâc u ĥarâc eyleyüp naĥl
- 424 Mecnû' o naĥd u cins tekmiâl
Oldı ümenâ-yı Őâha taĥvîl
- 425 Bâ-sikke vü ĝayr-ı sikke kâfî
Bir niçe kurûr sîm-i Őâfî
- 426 Őâfî vü tamâm 'ayâr u aĥmer
Bir niçe kurûr bedre-i zer
- 427 Fîrüz u gevher-i Bedaĥşân
Elmâs u 'aĥıĥ u la'l-i mercân
- 428 Yâĥût u zümürüd ü zeberced
İklîl ü cevâhirât-ı bî-ĥad

⁴⁰⁰ O taşın zirvesinin yer aldığı ovanın eteğinden, sürme taşı renginde toz göründü.

⁴⁰¹ Öylesi bir tozun perdesinden bir süvari başı bir suret meydana getirdi.

- 429 Eşyâ-yı nefise-i defîne
Envâ'ı garîbe-i hâzîne
- 430 Hüküm eyledi 'aşk ol şehinşâh [238]
Cem' oldu muqarribân-ı dergâh
- 431 Sergerde vü serverân-ı leşker
A'yân u kelânterân-ı kişver
- 432 Her 'âlem-i 'umde-i memâlik
Her fâzıl-ı zübde-i mesâlik
- 433 Hükâm sevâhîl-i binâdır
Ol mecma'ı 'âma oldu hâzır
- 434 Şebt eylediler bir 'ahd-nâme
Fâş oldu tamâm-ı hâş u 'âma
- 435 Tâ faşl-be-faşl niçe maţlab
Oldı o veşîkada müretteb
- 436 Evvel bu ki nâm-ı nâmı 'aşk
Temcîd ile ism-i ismi 'aşk
- 437 Olsun yer üzünde zîb-i minber
Ârâyîş-i sîm ü sikke vü zer
- 438 Düyüm bu ki itsün 'aql râhı
Her ilde hârac-ı pâdişâhı
- 439 Sîm ü zer ü dürr ü la'l u gevher
Her sâle kemâ hüve'l-muqarrer
- 440 Siyyüm bu ki oldu 'aql bâhüş
Min ba'd gülâm-ı halka der-güş
- 441 Hengâm-ı zarûret-i takâzâ
El-'abdu limâ lehu limevlâ
- 442 El-hâtime beyn-i âl-i ahfâd
Bir sedd-i sedîd ola bu bünyâd
- 443 Olsun bu şürîf-ı ahd-nâme
Ma'mûl-i cihân ile'l-kıyâme
- 444 Çün oldu veşîka bes muvaşşak
Evzâ'ı zamâna tapdı revnaq
- 445 En'am u cevâyiz ü vazîfe
Bezl oldu za'ife vü şerife
- 446 'Aklı be-huşuş idüp mu'azzez
'Amâme-i terme hırka-ı har
- 447 İmâm nice oldu bî-nevâ dil
Yüz derd ü belâya mübtelâ dil
- 448 Ez-bes ki yetüpdü zaħm-ı kârı
Ne tākātı var ne ihtiyârı
- 449 Bî-çâre esîr-i zülf ü kākül [239]
Pâbend-i dü şâhe vü selâsil
- 450 Zıkr itdi münâsib-i hayâli
Bu bir gazeli zebân-ı hâli

4. GAZEL

*Gülşende çeker men ile nâle
Bülbül güle men o gül-cemâle*

*İtdi meni haşr onca ser-mest
Sâkî o ezel viren piyâle*

*Engüşt-nümâ-yı halkım ez-bes
Bu za'file benzerem hilâle*

*Dar kanlu gözüm yaralı bağrım
Ġam gülşeniyem bu gül bu lâlâ*

*Her yerde muşavver 'aks-i rüyün
Maħrem meni 'aşk idüp vişâle*

*Etfâl dalumca deste deste
Baħ şehri-cünûnda bir celâlâ*

*Çekdüm ne kadar belâ yetişdim
Şad şükr bu ser-ħadd-ı kemâlâ*

*Şabr eyle ki şabr ider Şükûhî
Bir çâre bu miħnet ü delâlâ*

451 Çün haste bu bî-ķarârı dil
Ma'lûm olup âh u zârı dil

452 Bir nişf-ı şeb ol nigâr-ı tannâz
Bir niçe yanınca maħrem-i râz

453 Mihr adlu ķulı vefâ kenîzi
Ol dâyesi nâz tek 'azîzi

⁴³⁸ Düyüm: Farsçada ikinci anlamında sözcük.

⁴⁴⁰ Siyyüm: Farsçada üçüncü anlamında sözcük.

⁴⁴¹ El-'abdu limâ lehu limevlâ: Kul sahip oldukları ile beraber mevlasına aittir.

⁴⁴² sedd-i sedîd: sedd ü sedîd

- 454 Zindânı be-sân-ı deşt-i Eymen
Envâr-ı cemâli itdi rûşen
- 455 Dil oldı bu hâle mât u hayrân
Bir özge 'avâlim itdi seyrân
- 456 Ney nuṭṭ u beyân u kâl u kâli
Çoḡ oldı cevâb çoḡ su'âli
- 457 Endâm-ı za'îf u 'arız-ı zerd
Ġammâz-ı komün kâşif-i derd
- 458 Mî goft zebân tekellüm-i leb [240]
Keşf oldı hezâr güne maṭlab
- 459 Hüsne eyledi çün rücû'-ı menzil
Kaldı niçe âh u zâr ilen dil
- 460 Cân gitdi hülâşa cism kaldı
Yâ cism de gitdi ism kaldı
- 461 Ol hinde şâdır oldı nâgâh
Fermân-ı mübârek-i şehinşâh
- 462 'Avd eylesün 'aql u dil muvâfıḡ
Öz kişverine be-resm-i sâbık
- 463 Dil habsden oldı çün muraḡḡaş
Yüz derd-i firâḡ idüp müşâḡḡaş
- 464 Hâk-i der-i bâr-gâh-ı şâhı
Bî-çârenün oldı secde-gâhı
- 465 'Arz eyledi ey bülend aḡter
Aḡtâr-ı cihân sene müsâḡḡar
- 466 Her şâhib-i tâc u leşker ü genc
Nisbet sene mişl-i şâh-ı şaṭranc
- 467 Eyvân-ı celâletünde Behrâm
Şeb tâ be-seḡer qaravul-i bâm
- 468 Her cevr ü cefâ ki itse devrân
Âsându meger belâ-yı hicrân
- 469 Bir bende-i 'âciz ü zelilem
Dergâhıva yüz koyup daḡilem
- 470 Hükümün meni çekse tîḡ-ı tîze
Ḳahrun meni itse rîze rîze
- 471 Heyhât gidem bu âsitândan
Yâ el götürem bu dâsitândan
- 472 Çün 'aşḡ onu gördi ḡayl-i ḡâbil
İḡlâş-ı irâdetinde kâmil
- 473 İtdi onı bezm-i vaşla maḡrem
Hem-şoḡbet-i hüsne-i şâd u ḡurrem
- 474 Tertibe getirdi bezm-i sūrı
Ârâste meclis-i sūrürı
- 475 Mecmû'-ı nüfûs şâd u ḡandân
Her şehr ü diyâr olup çerâḡân
- 476 Bu sende ne şevḡdür Şükûhî
Bir tâze ne zevḡdür Şükûhî
- 477 Bir ḡaziye olma çoḡ füsünsâz [241]
İtmâma yetür be-resm-i İcâz
- 478 Bu 'aşrda oldı şî'r bâṭıl
Kâm-ı 'uḡalâya zehr-i ḡâtil
- 479 Her şî'r ola zıkr-i bezm-i aḡbâb
Aḡbâba olur fesâne-i ḡvâb
- 480 Bu maṭlabı çoḡdan eyledüm derk
Bî'l-merre bu fenni itmişem terk
- 481 Te'şîr-i 'uṭârid oldı bâ'îş
Yâ özge mevârid oldı bâ'îş
- 482 Yâ başıma düşdi tâze bir 'aşḡ
Bu naḡlı ḡayâlim eyledi meşḡ
- 483 Her kimsene bir maḡall-i irâd
Bu şî'rde tabsa çekmesün dâd
- 484 Bî-câ yere itmesün hücümü
Ḳaytarsun o virdüḡi rüsümü

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları.

Atalay, Besim (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, C. I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ayverdi, İlhan (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Azad, Ağaoğlu (2014) "*Şukûhî*", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara (Çevrimiçi) <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sukuhi-haci-mehdi>, 13 Aralık 2021.

Benli, Şeyma (2019). *Klasik Türk Edebiyatında Münazara*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Çapraz, Erhan (2018). *Mücadele'den Münazara'ya: Türk Edebiyatında Münazaranın Kaynağına Dair İçtimai Bir Bakış*. İstanbul: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 58, Sayı: 1.

Devellioğlu, Ferit (1997). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Levend, Agah Sırrı (2015). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler-Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları

Memmedeli, Müseddig (1988). *Mirze Mehdi Şukuhi*. Bakü: Yazıçı Yayınları.

Terbiyet, Mehmedeli (1987). *Danışmendani-Azerbaycan*. çev. İ. Şems ve G. Kendli. Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı.